ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚИШЛОҚ ВА СУВ ХЎЖАЛИК ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ИНСТИТУТИ

ИҚТИСОДИЁТ ВА БОШҚАРУВ ФАКУЛЬТЕТИ

ИҚТИСОДИЁТ ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ

Қишлоқ хўжалик иқтисодиёти ва бошқарув **кафедраси**

« Т А С Д И Қ Л А Й М А Н »
факультет декани ____________
доцент Х.Х.КОМОЛОВ
«___» __________ 2015 йил

«Химояга рухсат этаман»
кафедра мудири__________
доцент О.Шерматов
«___» __________ 2015 йил

Иқтисодиёт таълим йўналишининг битирувчиси
Мўминов Бекмирзанинг

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Мавзу: Олтинкўл туманидаги “Порлоқ водий алплари”фермер хўжалигида мехнатни илмий асосда ташкил этишнинг иқтисодий самарадорлиги.

БМИ рахбари: *и.ф.н,доцент Махмудов О*
Бажарувчи: *Б Мўминов*

Андижон - 2015

ЎЗБЕКИСТОН КИШЛОК ВА СУВ ХЎЖАЛИГИ ВАЗИРЛИГИ
АНДИЖОН КИШЛОК ХЎЖАЛИГИ ИНСТИТУТИ
ИҚТИСОДИЁТ ВА БОШКАРУВ ФАКУЛЬТЕТИ
ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ИҚТИСОДИЁТИ ВА БОШҚАРУВ КАФЕДРАСИ

“Т А С Д И Қ Л А Й М А Н”
Қишлоқ хўжалик иқтисодиёти ва
бошқарув кафедрасининг мудири
О.Шерматов ______________
«__»___________2014 й.

Иқтисодиёт таълим йўналишининг битирувчиси
Мўминов Бекмирзага битирув малакавий ишини бажариш учун

ТОПШИРИҚ

1. Битирув малакавий ишининг мавзуси *институт ректорининг 2014 йил 10-сентябрдаги № 275- Ст буйруғи билан тасдиқланган.*

2. БМИнинг мавзуси: *Олтинкўл туманидаги Порлоқ водий алплари фермер хўжалигида мехнатни илмий асосда ташкил этишнинг иқтисодий самарадорлиги.*

3. Битирув малакавий ишни тугатиш вақти ***«30 »апрел 2015 йил.***

4. Битирув малакавий ишнинг асосий бўлимлари. *БМИ кириш, асосий қисм, хулоса ва таклифлар хамда фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат.*

5. Битирув малакавий ишни бажариш учун керакли маълумотлар. *Ўзбекистон Республикасининг қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохатларни ўтказишга оид бўлган қонунлари, Президент фармонлари, Вазирлар Махкамасининг қарорлари, И.Каримовасарлари, мавзуга оид махсус адабиётлар, хамда Олтинкўл туманидаги Порлоқ водий алплари фермер хўжалигининг 2012-2014 йиллар учун бизнес режалари, йиллик хисоботлари ва мавзуга оид бўлган бошқа маълумотлари.*

6. Битирув малакавий ишда фойдаланиладиган жадваллар. *Битирув малакавий ишида мавзунинг моҳиятини ёритишга ёрдам берадиган 8-10 та жадвалларни тузилиши кўзда тутилган бўлиб, улардан 3 таси бевосита ҳимоя жараёнида фойдаланилади.*

Битирув малакавий ишнинг асосий саволлари	БМИни Рахбари	Бажарилиш муддати	Имзо
Кириш	***и.ф.н,доцент*** **Махмудов О.**	***05.12.2014й***	
1боб: Мехнатни илмий асосда ташкил этишнинг назарий услубий асослари .			
Фермер хўжалигида меҳнатни илмий ташкил этиш ва меъёрлашнинг мохияти илмий назарий асослари.	***и.ф.н,доцент*** **Махмудов О.**	***28.01.2015й***	
Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер ҳўжаликида иш жойларини ташкил этиш ва уларни бахолаш	***и.ф.н,доцент Махмудов О.***	***05.02.2015й.***	
2-боб:Пароқ водий алиплари фермер хўжалигининг уммий таснифи ва иктисодий кўрсаткичлари.			
Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигининг табиий-иқтисодий шароитлари.	***и.ф.н,доцент*** **Махмудов О.**	***06.02.2015й***	
Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигининг иқтисодий кўрсаткич-лари тахлили.	***и.ф.н,доцент*** **Махмудов О.**	***17.03.2015й***	
3-боб: Пароқ водий алиплари фермер ҳўжаликида мехнатни илмий ташкил этишни такомиллаштириш йўллари.			
Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида мехнат жараёнини тартибга солишни такомиллаштириш йўллари .	***и.ф.н,доцент*** **Махмудов О..**	***24.04.2015й.***	
Хулоса ва таклифлар.	***и.ф.н,доцент*** **Махмудов О.**	***12.05.2015й.***	
Фойдаланилган адабиётлар.	***и.ф.н,доцент.*** **Махмудов О.**	***15.05.2015й***	

М у н д а р и ж а

№	Мазмуни	Бетлар
	Кириш	*3-9*
1боб: Мехнатни илмий асосда ташкил этишнинг назарий услубий асослари .		
1	*Фермер хўжалигида меҳнатни илмий ташкил этиш ва меъёрлашнинг мохияти илмий назарий асослари.*	*9-17*
2	*Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер ҳўжаликида иш жойларини ташкил этиш ва уларни бахолаш*	*17-25*
2-боб:Пароқ водий алиплари фермер хўжалигининг уммий таснифи ва иктисодий кўрсаткичлари.		
3	*Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигининг табиий-иқтисодий шароитлари.*	*26-39*
4	*Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигининг иқтисодий кўрсаткичлари тахлили.*	*40-52*
3-боб: Пароқ водий алиплари фермер ҳўжаликида мехнатни илмий ташкил этишни такомиллаштириш йўллари.		
5	*Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида мехнат жараёнини тартибга солишни такомиллаштириш йўллари .*	*53-61*
	Хулоса ва таклифлар.	*62-65*
	Фойдаланилган адабиётлар.	*66-71*

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. Бугунги кунда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ташкил этишнинг асосий шакли сифатида фермерлик ташкил этилгани ва унинг ривожи учун кенг имкониятлар очилгани ҳал қилувчи омил бўлди. Айни пайтда фермерлик ҳаракати қишлоқ хўжалиги соҳасининг етакчи ишлаб чиқариш бўғинига айланмоқда. Қишлоқ хўжалигини ислоҳ этишда, қишлоқларда бозор муносабатларини шакллантириш, фермерлик ҳаракатини молиявий жиҳатдан қўллаб-қувватлашда, қишлоқ хўжалигида илғор ишлаб чиқариш технологияларини жорий қилиш кўламининг кенгайтирилишида банк тизими томонидан ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда.Хусусан, қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни техник ва технологик янгилаш, унинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, қишлоқ хўжалиги инфратузилмасини тараққий эттириш ва кўп тармоқли фермер хўжаликларини ривожлантириш мақсадида тижорат банклари томонидан қатор ишлар амалга оширилмоқда. Натижада фермер хўжаликларининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини экишдан тортиб, ҳосилни йиғиб олишларигача бўлган муддат 7-8 ойни ташкил этади. Натижада фермер хўжаликлари томонидан қишлоқ хўжалиги экинларини етиштириш учун сарф қилинган харажатларни етиштирилган ҳосилни сотишдан олинадиган маблағлар ҳисобидан қоплаш муддатида, экинларни экишга тайёрлаш, парвариш қилиш, минерал ўғитлар ва ёқилғи сотиб олиш, йиғим-теримни амалга ошириш харажатларини молиялаштириш учун, табиий равишда, банк кредитларига эҳтиёж юзага келади.Қишлоқ хўжалиги корхоналарига давлат эҳтиёжлари учун харид қилинадиган ғалла ва пахта хом ашёси етиштириш харажатларини молиялаштириш мақсадларига жорий йилнинг 1 июль ҳолатига кўра, банкларимиз томонидан 2 трлн. сўмдан зиёд кредитлар имтиёзли шартлар асосида йиллик 3 фоиз ставкада ажратилди. Йил якуни хисоботларини маълумотларига кўра деҳқон ва фермерларимизнинг

фидокорона меҳнати билан мисли кўрилмаган натижаларга эришилди – мамлакатимиз қишлоқ хўжалиги тарихида илк бор 8 миллион 50 минг тонна ғалла етиштирилди. Шунингдек, фермер хўжаликларига, агрофирмалар ва бошқа тадбиркорлик субъектларига иссиқхоналар ташкил этиш ва томчилаб суғориш тизимини жорий этиш учун имтиёзли фоиз ставкаси бўйича банк кредитлари ажратилиб келинмоқда. Республикамизда кишлоқ хўжалигида амалга оширилаётган туб ислоҳот ва ўзгаришлар натижасида, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми 2 баробардан зиёд ошди. Аҳоли жон бошига тўғри келадиган гўшт истеъмоли 1,3 баробар, сут ва сут маҳсулотлари 1,6 карра, картошка 1,7 баробар, сабзавотларни 2 мартадан зиёд, меваларни қарийб 4 баробар ошди. Республикамизда ҳар йили 16 миллион тоннага яқин мева ва сабзавот етиштирилмоқда. Аҳоли жон бошига деярли 300 килограмм сабзавот, 75 килограмм картошка ва 44 килограмм узум тўғри келмоқда. Бу кўрсаткич оптимал деб ҳисобланадиган истеъмол меъёридан уч баробар кўп бўлиб, БМТнинг озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти бош директори Жозе Грациану да Силванинг фикрига кўра, Ўзбекистонда озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш, айниқса, мева ва сабзавотлар ҳажмининг ортиши бошқа мамлакатлардаги озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашга ҳам хизмат қилиши мумкин.

Бугунги кунда фермер хўжалиги ҳақли равишда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг етакчи бўғинига, уни ташкил этишнинг асосий шаклига айланди. Ҳозирги вақтда фермерлик ҳаракати ўз таркибида 66 мингдан зиёд фермер хўжалигини бирлаштирмоқда.Мамлакатимиздаги жами ҳайдаладиган ерларнинг 85 фоиздан ортиғи, етиштириладиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг асосий қисми айнан фермерлар ҳиссасига тўғ‘ри келмоқда. Фермерларимизнинг онгу тафаккурида ўз ери ва ишлаб чиқараётган маҳсулотига нисбатан эгалик ҳиссиёти йилдан-йилга тобора мустаҳкамланиб, уларнинг ўз меҳнати натижасидан манфаатдорлиги ошиб бормоқда. Сўнгги йилларда қабул қилинган қонунлар ва меъёрий ҳужжатлар фермер хўжаликлари ваколатларини сезиларли равишда

кенгайтирди.Қишлоқ хўжалигида махсулот рақобатбардошлигини оширишнинг асосий йўлларидан бири бу ишлаб чиқаришни жадал усулда ривожлантиришдир. Хозирги кунда фермер ҳўжаликларини жадал ривожлантириш учун уларни иқтисодий жихатдан бақувват қишоқ ҳўжалик корхонасига айлантириш даркор. Бу сохадаги ишлар қишлоқ ҳўалигида босқичма-босқич амалга оширилмоқда.

Бугунги кунда, дунёнинг кўплаб мамлакатларида давлат қарзининг ортиб бориши билан боғлиқ муаммолар сақланиб қолаётган бир шароитда, Ўзбекистонимиз четдан қарз олиш бўйича пухта ўйланган сиёсат олиб бориши натижасида давлатимиз қарз ҳажмининг улушини нисбатан паст даражада ушлаб қолишга ва ўз мажбуриятларига тўлиқ жавоб берадиган мамлакат сифатида барқарор обрў-эътиборини сақлаб қолишга эришди.

Фермер ва дехқон хўжаликлари хусусий мулкчиликка асосланган хусусий тадбиркорликнинг шакллари хисобланиб улар ўзларининг ижтимоий иқтисодий мохияти жихатидан бир биридан фарқ қилмайдилар.Улар ўртасидаги барча тафовутлар охир- оқибат уларга бириктириладиган ер участкаларининг юқори даражаси белгиланган бўлса, фермер ҳўжаликларига аксинча, уларниг қўйи даражаси чекланган. Демак, истиқбол фермер ҳўжаликларини ривожланиши учун амалдаги ҳуқуқий меъёрий хужатлар асосида кенг йўл билан берилган.

Кишлоқ ҳўжалигини жадал ривожлантиришнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш, ер моддий техника ва мехнат ресурсларидан самарали фойдаланиш,ҳамда майиший ва иқтисодий щароитларини тўла хисобга олишни талаб қилади. Назарий жихатидан хар қандай капитални қўйиш мумкин,лекин бу ўз-ўзидан маълумки,бу мамлакатда шу пайитда барча шароитлар, яъни иқтисодий ,техникавий,маданий ва бошқалар мавжуд бўлишига боғлиқ. Кишлоқ ҳўжалигини ривожлантиришга сарифланадиган харажатлар оқилона сарифланиш керакки, бунда ҳўжалик хар бир-бирлиқ харажатга кўпроқ махсулот ва максимум фойда олиш керак.

Юқорида келтирилган маълумотлардан хулоса қилинганда, биз танлаган мавзу ҳозирги кунда илмий ва амалий тадқиқотларни талаб қилувчи долзарб масала ҳисобланади.

Битирув малакавий ишининг мақсади ва вазифалари. Битирув малакавий ишининг асосий мақсади фермер хўжаликларини ривожлантиришнинг аҳамиятини асослаш ва Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида мехнатни илмий асосда ташкил этиш бўйича фикр-мулоҳазаларни, хулосаларни ва таклифларни ишлаб чиқишдир. Асосий мақсадга эришиш учун битирув малакавий ишида қуйидаги асосий вазифалар режалаштирилган:

1. Фермер хўжалигида меҳнатни илмий ташкил этиш ва меъёрлашнинг мохияти илмий назарий асослари аҳамиятини асослаш.
2. Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида иш жойларини ташкил этиш.
3. Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида мехнатни илмий ташкил этиш асосида иқтисодий самарадорлигини ошириш омилларини таҳлил қилиб бу бўйича фикр-мулоҳазаларни, хулосаларни ва таклифларни ишлаб чиқиш.

Битирув малакавий ишининг амалий аҳамияти. Битирув малакавий ишида бирлдирилган фикр ва мулоҳазалардан, қилинган хулосалардан ва берилган таклифлардан Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида мехнатни такил этишни такомиллаштириш ва иқтисодий самарадорлигини ошириш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқишда фойдаланиш мумкин. БМИ да билдирилган фикр-мулоҳазалардан бундан ташқари ушбу ҳудудда жойлашган ва ихтисослиги мос келадиган бошқа фермер хўжаликларида ҳам фойдаланиш мумкин.

Битирув малакавий ишининг таркиби. Битирув малакавий иши кириш, асосий қисм, хулоса ва таклифлар хамда фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат. Битирув малакавий ишининг кириш қисмида мавзунинг долзарблиги асосланиб, битирув малакавий ишини максади, вазифалари ва

унинг таркиби асосланган. Асосий қисм 3-боб хамда 5 та саволдан иборат бўлиб, уларда ўқув ва илмий адабиётлар шарҳи, меҳнатни илмий ташкил этишнининг илмий назарий асослари келтирилиб, Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида мехнатни илмий асосида ташкил этиш масалалари ўрганилиб, таҳлил этилган. Ишнинг хулоса қисмида бўйича Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигидаги мехнатни илмий асосида ташкил этиш бўйича фикр-мулоҳазалар ва таклифлар ишлаб чиқилган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхатига мавзуга оид бўлган қонунлар, Президент фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва бошқа меъёрий-ҳукуқий ҳужжатлар ҳамда И.Каримовасарлари, махсус ўқув ва илмий адабиётлар, фермер хўжалигининг охирги уч йиллик ҳисоботлари ва фермер хўжалигининг бизнес режалари киритилган.

Битирув малакавий иши 64 бетни ташкил этади. Битирув малакавий ишини ёритишда 11 та жадваллардан ва 5 та чизмадан фойдаланилди.

1боб: Мехнатни илмий асосда ташкил этишнинг назарий услубий асослари.

1.1.Фермер хўжалигида меҳнатни илмий ташкил этиш ва меъёрлашнинг мохияти илмий назарий асослари.

Меҳнат фаолияти деганда инсонни бирор меҳнат тури билан банд бўлиши тушинилади. Меҳнат фаолияти инсоннинг ҳал қилинадиган вазифалар ва бажариладиган ишлари йиғиндисидан ташкил топади.

Меҳнат фаолиятининг моҳиятини умумлашган, ҳамда конкрет шаклда олиб қараладиган бўлса, бир-бири билан боғлиқ икки муҳим вазифани ҳал қилишнинг объектив зарурати билан белгиланади. Бу вазифалардан бири — инсонларнинг моддий меҳнат элементлари билан ўзаро ҳаракатга киришувини аниклашдан иборат бўлса, иккинчиси — биргаликда ёки ўзаро боғлангаи фаолият қатнашчилари ўртасида муносабатлари шаклланишидан иборатдир. Худди мана шу нарса меҳнат фаолиятини ташкил этиш предмети ҳисобланади. Бунинг моҳияти меҳнат фаолиятини ташкил этиш вазифасига (кенг маънода олганда) меҳнат субъектини (айрим ходим ёки меҳнат жамоаси) аниқлаш, уни зарур меҳнат предметлари ва воситалари билан таъминлаш, қулай меҳнат шароитларини яратиб бериш, меҳнат (ишларини бажариш) жараёнларини ташкил этиш, меҳнатга ҳақ тўлаш каби масалаларини ўрганиш билан боғлиқдир.

«**Ташкил этиш**» тушунчаси французча **organisation**, лотинча **organizo** - «**тартибга келтираман**» сўзидан келиб чиққан. Мазкур тушунча яхлит бир бутунлик ичида ўзаро алоқаларнинг юзага келиши ҳамда такомиллашишига олиб келадиган жараён ёки ҳаракатлар жамламасини англатади. Ташкил этиш деганда биргаликда амалга оширувчи муайян қоида ва тамойиллар асосида, бирор аниқ мақсад сари ҳаракат қилувчи кишиларнинг бирлашган фаолияти тушунилади. Шунга кўра, функционал нуқтаи назардан, ташкил этиш ички тартибларни ўрнатиш ва такомиллаштириш жараёни демакдир. Бинобарин, меҳнатни ташкил этиш атамаси кишилар фаолиятини тартибга солиш ва муайян тизимга келтиришни англатади. Бироқ, бундай таъриф ҳаддан ташқари умумий бўлганлиги учун уни мукаммал деб бўлмайди.

«Меҳнатни ташкил қилиш» тушунчасининг пайдо бўлиш тарихига тўхталганди, албатта, ушбу масаланинг асосчиси сифатида Ф. Тейлорнинг (1856-1915) номи тилга олинади. Ф. Тейлор меҳнатни «илмий бошқариш» муаммосини амалий жиҳатдан асослаб берган бўлиб, у иқтисодиётда муҳим ўрин тутади. Аммо, Ф. Тейлор кўзда тутган фан соҳасини иқтисодиётда ҳаддан ташқари торайтириб қўйиган. «Оқилоналаштириш» атамаси мазкур фанни тўғри номлаш муаммосини мураккаблаштирди, бу атама дастлаб Германияда қўлланилган бўлиб, кейинчалик у муайян даражада бошқа мамлакатларга ҳам ёйилди. Мазкур атама шу қадар ноаниқ ва умумий тусдаги мазмунга эгаки, уни ҳар қандай яхшиланишга нисбатан қўллаш мумкин. Шуни ҳам айтиш керакки, ривожланган хорижий мамлакатларда ҳозирги вақтда «меҳнатни илмий ташкил этиш» ёки «меҳнатни ташкил этиш» атамалари деярли қўлланилмаяпти.

Бу муаммо жуда кўпгина МДҲ мамлакатлари, жумладан, Ўзбекистонда ҳам мавжуддир. Ундан турли даражаларда ўрин тутадиган хилма-хил ҳодисаларни номлаш учун фойдаланилади. «Ташкил этиш» атамаси айрим корхона, муассаса, фирма ва умуман жамиятга нисбатан қўлланилади. Шу билан бирга, гап турли объектлар: меҳнат, ишлаб чиқариш, бошқариш тўғрисида бориши мумкин.

Жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий тузилиши, айни кишиларни меҳнатга жалб этиш, меҳнатнинг ижтимоий тақсимоти, ижтимоий маҳсулотни тақсимлаш

1-чизма. Меҳнат фаолиятини ташкилий таъминлаш тамойиллари

ТАМОЙИЛЛАР	**Илмийлик** (ходимлар фаолиятини ташкил этишда фаннинг сўнгги ютуқларидан фойдаланиш)
	Комплекслик (ходимлар фаолиятини ташкил этишни унинг барча йўналишлари бўйича ва барча ходимларга нисбатан комплекс тарзда такомиллаштириш)
	Узлуксизлик (ходимлар фаолиятини ташкил этиш техникавий тараққиётга эргашиши ва ишлаб чиқаришнинг ўзгарувчан шароитларга мос келиши лозим)
	Меъёрийлик (ходимлар фаолиятини ташкил этиш ишлари уларнинг айрим томонларини тартибга соладиган муайян меъёрий негиз асосида амалга оширилиши керак)
	Тежамлилик (камроқ сарф-харажат қилиб, кўпроқ натижаларга эришиш)

усули ва ишчи кучини тиклаш хусусиятлари кўриб чиқилаётганда «меҳнатни ижтимоий ташкил этиш» тушунчасидан фойдаланилади.

«Меҳнатни ташкил этиш» атамасидан айрим корхонага татбиқан фойдаланилганда уни кенг ва тор маънода талқин этиш мумкин. Кенг маънода меҳнат, ишлаб чиқариш ва бошқаришни ташкил этиш билан боғлиқ масалаларнинг барчасини англатади. Мазкур тушунчани шундай талқин қилиш тарафдорлари корхонада меҳнат фаолиятини ташкил этишга уни яхлит бир бутун деб ёндашадилар. Бошқа муаллифларнинг фикрича, «меҳнатни ташкил этиш» тушунчасининг мазмунини бундай англаш тегишли ҳодисанинг ижтимоий аҳамияти нуқтаи назаридан тўғри бўлса-да, корхоналарда ишлаб чиқариш жараёнида жонли меҳнатнинг мавжудлиги учун уни тўлиқ ва атрофлича ўрганишни қийинлаштиради.

Тор маънода меҳнатни ташкил этиш деганда жонли меҳнатни ташкил этиш, меҳнатни тақсимлаш ва кооперациялаш, иш жойларини ташкил этиш, меҳнат усуллари, шароитлари ва дам олиш тартибларини оқилоналаштириш, меҳнатни меъёрлаш, ходимларни тайёрлаш ва малакаларини ошириш, моддий рағбатлантириш, меҳнат интизомини мустаҳкамлаш каби бир қатор амалий тадбирлар мажмуаси тушунилади.

Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, самарали меҳнат фаолиятини ташкил этиш (меҳнат предмети ва воситаларининг мавжудлигини тақазо этади); меҳнат шароитларини ташкил қилиш (технологик ва экологик омилларини тақозо этади); меҳнат муносабатларини ташкил этиш (ходимлар ўртасидаги муносабатларни шакллантиришни талаб этади); меҳнатга ҳақ тўлашни ташкил этиш, меҳнатни ўлчаш, нормалаш ҳамда меҳнат сарфини унинг сифатига қараб баҳо беришни тақазо этади. Бу муаммоларнинг ечилиши мустақил аҳамиятга эга бўлишдан ташқари, меҳнат фаолиятини ташкил этишнинг ажралмас функцияси сифатида ҳам қаралади.

Ишлаб чиқариш муносабатларида меҳнат фаолиятини ташкил қилиш масаласи энг асосий кўрсаткичлардан биридир. Ишлаб чиқариш муносабатларида ишчи кучи ва меҳнат қуроллари, меҳнат предметлари

орасидаги ўзаро боғлиқлик юзага келади. Ўзаро боғлиқлик ва таъсир, меҳнат фаолиятини қай ҳолатда ташкил этилганлиги натижасидир. Меҳнат фаолиятини ташкил этиш, бир томондан унинг асосларини (ҳуқуқий, маънавий-психологик, иқтисодий, ижгимоий) юзага келиши, иккинчи томондан меҳнат фаолияти механизмини шакллантирилишини тақозо этади (1-расмга қаранг).

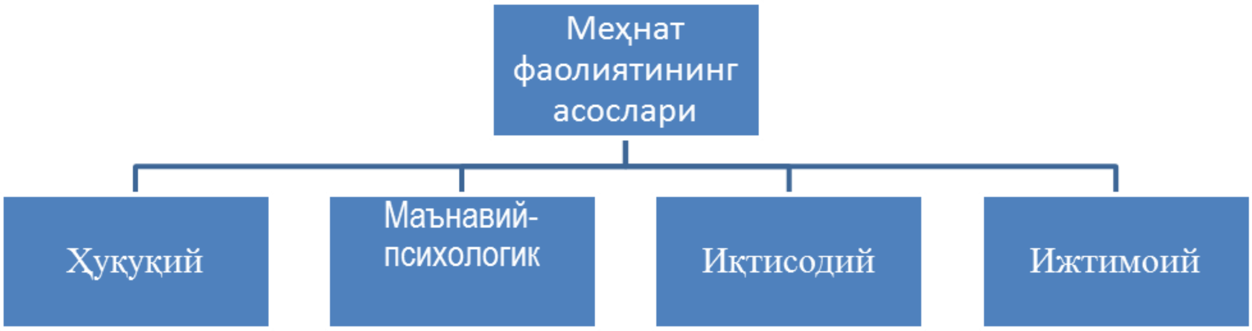

1.-расм. Меҳнат фаолиятининг асослари

Ҳуқуқий асослар — ишлаб чиқариш муносабатларидаги меҳнат фаолиятини ташкил қилишга хизмат қиладиган ҳуқуқий мезонлар (фуқаролик, маъмурий, эгалик ҳуқуқлари, корхона ишлаб чиқариш билан боғлиқ ҳуқуқий ҳужжатлар).

Маънавий-психологик асослар — бу меҳнат фаолиятини ташкил килишда ишлаб чиқариш муносабатларида томонлар ўртасидаги ўзаро муносабатлар ва уларни шаклланиш жараёни билан юзага келади (бунда ёлланма ишловчилар ўртасидаги ўзаро муносабат, раҳбар ёки корхона эгаси билан ёлланма ишловчи ўртасидаги муносабат ёки жамоа ўртасидаги ўзаро муносабатлар).

Иқтисодий асослар эса, меҳнат фаолиятини ташкил қилишнинг асосини ташкил этади. Бунда меҳнат фаолиятини ташкил қилиш мезонлари (яъни шахснинг моддий манфаатдорлиги, бу ерда меҳнат фаолиятидан қониқиш даражаси кўзда тутилади).

Ижтимоий ишлаб чиқариш муносабатларида, меҳнат фаолиятининг мазмуни — ҳар бир шахснинг профессионал малака даражаси, ишбилармонлик ва тадбиркорлик қобилияти ва бошқалар ташкил этади. Ходимлар фаолиятини ташкилий жиҳатдан таъминлашнинг корхона иш фаолияти тизимидаги ўрни ва ходимлар фаолиятини ташкилий таъминлашнинг элементлари 3.1-чизмада кўрсатиб берилган. Ушбу чизмага биноан ҳар қандай корхона фаолиятини ташкил этишнинг негизи бўлган меҳнат тақсимоти корхона ва ходимлар фаолиятини ташкилий жиҳатдан таъминлашдан олдин амалга оширилиши лозим. Ҳозирги шароитда кишилар фаолиятининг меҳнатдаги буюмлашган элементлар билан ўзаро алоқасини ўрнатибгина қолмай, ўзаро ҳамкорликдаги фаолият қатнашчилари бўлган «инсон-техника» ўртасида меҳнат муносабатларини шакллантириш, жонли меҳнат самарадорлигини ошириш каби муаммоларни ечиш зарур бўлмоқда.

Меҳнат тақсимоти меҳнат фаолиятининг сифат жиҳатидан ҳар хил турларини алоҳидалаш ва улар ўртасида миқдорий нисбатлар ўрнатишдир. Меҳнат кооперацияси меҳнат тақсимоти жараёнининг ажралмас жиҳати бўлиб, у меҳнат фаолиятининг айрим турлари ўртасидаги ишлаб чиқариш жараёнининг ўзаро алоқалари сифатида намоён бўлади. Корхона миқёсида меҳнат тақсимоти ва кооперацияси масалаларини ҳал этиш ҳамда ташкилий тузилмаларни ишлаб чиқиш ходимларни шакллантиришдан олдин амалга оширилиши даркор. Ходимлар фаолиятини ташкилий жиҳатдан таъминлашнинг мазмуни унинг таркибий элементлари ва йўналишлари билан белгиланади. Ходимлар фаолиятини ташкилий таъминлаш элементлари 2.1-чизмада келтирилган бўлиб, уларнинг ҳар бири алоҳида аҳамиятга эга.

1. **Меҳнат тақсимоти ва кооперацияси**. Корхона миқёсида меҳнат тақсимоти амалга оширилиб, унинг кооперацияси пухта ўйлаб кўрилгандан кейин корхона ичида меҳнатни чуқур тақсимлаш ва кооперациялашни амалга ошириш – алоҳида участкалар, ходимлар ўртасида меҳнатни тақсимлаш, ходимларни жой-жойига қўйиш, улар фаолиятининг ўзаро боғланиши ва синхронизациясини таъминлаш имконини беради.

2. **Меҳнат жараёнларини ташкил этиш.** Меҳнат фаолиятини ташкилий жиҳатдан таъминлаш меҳнат жараёнларини ташкил этиш, яъни аниқ иш турини бажаришда қўлланиладиган усулларни белгилаб олишни назарда тутади. Меҳнат жараёнларини ўрганиб чиқиш ва уни амалга оширишга қанча иш вақти сарфланиши зарурлигини аниқлаш энг яхши иш усулларини танлаш, иш жойларини оқилона тақсимлаш имконини беради.

3**. Меҳнатни меъёрлаш**. Меҳнат меъёрини белгиламасдан туриб, ходимлар фаолиятини ташкилий жиҳатдан таъминлаб бўлмайди. Меҳнатни меъёрлаш ходимлар фаолиятини ташкилий жиҳатдан таъминлашнинг турли вариантларини баҳолаш воситаси бўлиб хизмат қилади. Ҳар қандай ташкилий ўзгариш иш вақти сарфларига маълум даражада таъсир этиши туфайли меҳнатни меъёрлаш ушбу ўзгаришларни миқдоран баҳолаб, энг оқилона вариантни танлаш имконини беради.

4**. Иш жойларини ташкил этиш**. Меҳнат жараёни маълум вақт ва маконда амалга оширилади. Иш жойи меҳнатни маконий қўллаш объекти бўлади. Иш жойи ишлаб чиқариш жараёнининг бирламчи бўғини ва ташкилий-техникавий негизидир. Айнан унда ушбу жараён уч асосий элементининг бирлашиши рўй беради ва унинг бош мақсади – меҳнат буюмининг моддий жиҳатдан ўзгартирилишига эришилади. Шу сабабли ишлаб чиқариш топшириқларини ўз вақтида ва сифатли бажариш учун ҳар бир иш жойи аниқ ишнинг табиатига кўра муайян тарзда ташкил қилинган бўлиши.

5. **Меҳнат шароитлари**. Меҳнат шароитларини яратиш ходимлар фаолиятини маънавий ва моддий жиҳатдан таъминлашнинг ажралмас қисми бўлади. Меҳнат шароитлари инсоннинг саломатлиги ва иш қобилиятига катта таъсир кўрсатадиган муҳим омилдир. Меҳнат шароитларини яхшилаш, ишнинг қизиқарлилигини ошириб, меҳнатга ижодий муносабатда бўлишига кўмаклашиб, катта ижтимоий вазифани ҳам бажаради.

6. **Меҳнат ва дам олиш тартиблари**. Бир қатор муаллифлар меҳнат ва дам олиш тартибларини такомиллаштириш масалаларини меҳнат шароитларини оқилоналаштиришнинг ягона муаммоси доирасида кўриб чиқадилар. Биз бундай

ёндашувга эътироз қилмаймиз, лекин ушбу масалалар маълум хусусиятларга эга эканлиги ва нисбатан мустақиллиги туфайли уларни ходимларнинг фаолиятини ташкилий жиҳатдан таъминлашнинг алоҳида элементи деб қараш мақсадга мувофиқдир.

7. **Ходимларни танлаш**, тайёрлаш ва малакасини ошириш. Ташкилий вазифаларни ҳал қилишда ходимларни тайёрлаш ва уларнинг фаоллик даражасини ошириш катта аҳамиятга эга. Бозор муносабатларини ривожлантириш ходимларни тайёрлаш ва малакасини оширишга ёндашишни тубдан ўзгартиради. Янги шароитларда ходимлар билан ишлаш соҳасида вазиятга мослашувчанлик зарур, яъни касбий тузилма ишлаб чиқаришнинг техникавий негизи ўзгариб боришига мувофиқ равишда ўзгарувчан бўлиши лозим.

8. **Меҳнатни рағбатлантириш**. Меҳнатни моддий ва маънавий рағбатлантириш тизимини яратиш иш ҳақи, лавозим маоши турлари ва тизимларидан фойдаланиш, мукофотлаш тизимларини ишлаб чиқиш кабиларни назарда тутади. Меҳнатни рағбатлантиришни ташкил этиш меҳнат фаолиятида юксак кўрсаткичларга эришиш мақсадида иш вақтидан оқилона фойдаланиш, илғор иш усулларини ўзлаштириш, иш жойларини яхшироқ ташкил этиш, ишда зарурий аниқлик ва уюшқоқликни таъминлашга қаратилиши лозим.

9. **Ижтимоий-меҳнат муносабатлари**

Ҳозирги вақтда «ижтимоий-меҳнат муносабатлари» атамаси илмий истеъмолга кириб қолди ва фаол равишда ишлатилмоқда. У номлаётган реалликларни таркибий элемент сифатида ходимларнинг меҳнат фаолиятини ташкилий жиҳатдан таъминлашга киритиш ўринлидир.

10. **Меҳнат интизоми**. Корхона ходимларининг умумий меҳнат натижалари ҳар бир ходимнинг шахсий меҳнат натижаларига боғлиқдир. Шу сабабли уларнинг биргаликда фаолият олиб боришлари учун муайян тартибни сақлаб бориш, ишнинг бошланиши ва тугалланиши, танаффуслар ва ҳоказоларга риоя этиш лозим. Бундан ташқари эса меҳнат интизомини сақлаб боришнинг аниқ механизми ҳам зарур.

2-чизма.Фермер хўжалигини фаолияти тизимида ходимларнинг меҳнат фаолиятини ташкилий жиҳатдан таъминлаш

1.2. Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер ҳўжаликида иш жойларини ташкил этиш ва уларни бахолаш

Ўтказилаётган аграр ислохат нафақат бозор иқтисодиётига мослашган ишлаб чиқарувчиларни (фермерларни) шакллантиришни, балки, шунингдек, принци пал жихатдан ўзга бозор ва ишлаб чиқариш қишшлоқ хўжалигини ривождантириш инфраструктурасини яратишни кўзда тутади. Унингсиз қишшлоқ хўжалигида молиявий барқарор фермерлик тармоқини шакллантириш, демак-ки, аграр ислохатларни ривожлантириш ҳам мумкин

бўлмаган бўларди. Фермер хўжаликларига хизмат кўрсатувчи сохаларини фермерларнинг бевосита ишлаб чиқариш фаолиятлари кечадиган жойларга яқинлаштириш уларга қишшлоқ хўжалик махсулотларини ишлаб чиқариш чиқимларини камайтириш, ўз даромадларини кўпайтириш ва шу билан кўрсатилган хизматлар учун ҳақ тўлаш учун молиявий имкониятлар яратади. Мехнатни илмий ташкил этиш объектларини яратиш туфайли бўшаётган фермер хўжаликдаги ишчи ва хизматчилкарини иш турларни тартибга келтириш ва уларни такомиллаштириш зарурати туғилади, чунки фермер хўжаликларида иш турларини меъёри (нормаси) шароитларига тўла жавоб бермайди ,шунинг натижасида қайта кўриб чиқиш зарурати мавжуд.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримов томонидан республика Ҳукуматининг 2014-йилдаги ижтимоий-иқтисодий ривожланиш якунларини муҳокама этиш ва мамлакатимизнинг 2015-йилга мўлжалланган иқтисодий дастурининг энг муҳим устувор йўналишларини тасдиқлаб олишдир.Ўтган йил якунларини сарҳисоб қилар эканмиз, биринчи навбатда, иқтисодиётимиз ва унинг етакчи тармоқларини ривожлантириш борасида барқарор юқори ўсиш суръатларига эришганимизни таъкидлаш жоиз. Мамлакатимиз ялпи ички маҳсулоти 8,1 фоиз, саноат ишлаб чиқариш ҳажми 8,3 фоизга, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши 6,9 фоиз, капитал қурилиш 10,9 фоиз, чакана савдо айланмаси ҳажми 14,3 фоизга ошди. Ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг қарийб 70 фоизини юқори қўшимча қийматга эга бўлган тайёр товарлар ташкил этди. Истеъмол товарлари ишлаб чиқариш ҳажми 2014-йилда 9,4 фоиз, шу жумладан, озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш 8,7 фоиз, ноозиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш 10 фоизга ўсди. Инфляция даражаси йил якунлари бўйича 6,1 фоизни ташкил этди. Бу прогноз кўрсаткичларига нисбатан сезиларли даражада пастдир. Ўтган йили солиқ юки 20,5 фоиздан 20 фоизга, даромад солиғи ставкаси эса 9 фоиздан 8 фоизга камайтирилган бўлса-да, давлат бюджети ялпи ички маҳсулотга нисбатан 0,2 фоиз

профицит билан бажарилди. Банк тизимидаги ислоҳотлар иқтисодиётимизнинг барқарор ўсиш суръатларини таъминлашда энг муҳим омил бўлди. Бунинг натижасида тижорат банкларининг жами капитали 25 фоизга ошди. Банк тизимининг мустаҳкамланиши 2014-йилда Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкасини 12 фоиздан 10 фоизга, тижорат банкларининг кредитлар бўйича фоиз ставкасини ҳам шунга мос равишда камайтириш учун зарур имкониятлар туғдирди.

Бозор иқтисодиёти даврида рақобатда енгиб чиқишнинг асосий омилларидан бири макроикдисодиётга тааллуқли, ижтимоий ва шахсий секторлардаги жумладан фермер хўжалиуларидаги ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга эришишдир. Бу асосан мавжуд ишчи кучидан оқилона фойдаланиш эвазига эришилади. Ўз навбатида ишчи кучидан самарали фойдаланиш кўпинча ҳар хил бажарилиши зарур бўлган ишларнинг айрим ижрочилар ўртасида тўғри тақсимланишига, яъни уларшшг малакасига, тажрибасига ва зукколигига яраша иш билан баб-баровар таъмин этилишига боғликдир. Бу масалани мақсадга мувофиқ ҳал этиш учун, биринчи навбатда, меҳнатни ишчи ишлаб чиқаршцда пухта ўйлаб, оқилона тақсимлаши лозим бўлади. Бу ташкилий масала меҳнат тақсимоти натижасида амалга оширилади. .

Меҳнат тақсимоти деганимизда, ҳар хил меҳнат турларннипг бир-биридан ажратилишини, пировардида ишлаб чиқаришда иштирок этувчи турли гуруҳ кишнларнинг хилма-хил меҳнат фаолиятлари билан банд бўлишини тушунамиз.

Меҳнат тақсимотининг асосий устунликларидан бири шундаки, бунда ишчи ишнинг маълум бир турида чукур ихтисос топади, шу иш бажарилиш техникасини ва тартибни пухта эгаллаб олади, зарур кўникмаларни касб этади, иш усул ва услубларни янада такомиллаштиради. Бунда махсус асбоб ва ускуналар ишлатилади. Бундан ташқари меҳнат тақсимотида ходимларни иш жараёнига тайёрлаш ҳам осонроқ бўлади.

Ишлаб чиқаришда меҳнат тақсимотишшг учта тури мавжуд бўлади: умумий меҳнат тақсимоти, хусусий меҳнат тақсимоти, қисман (айрим) меҳнат тақсимоти.

Умумий меҳнат тақсимотига кишилар фаолиятининг ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш соҳалари ўртасидаги меҳнат тақсимоти киритилади, бу соҳалар ичида эса — саноат, қишлоқ хўжалиги, транспорт, алоқа, савдо, халқ таълими, фан, давлат бошқаруви, маданият ва ҳоказолар ўртасидаги меҳнат тақсимоти киритилади. Ана шу соҳалар ўртасида ходимларнинг тақсимланиши умумий меҳнат тақсимоти ва жамиятнинг айрим мамлакат ва унинг минтақасининг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши жараёнидаги ўзгаришлар таснифи бўлиб хизмат қилиши мумкин.

3-расм Мехнат тақсимотини турлари.(1)

Хусусий меҳнат тақсимоти умумий меҳнат тақсимотининг соҳалар ва тармоқлар ичидаги тақсимотини назарда тутади. Масалан, саноат тармоқлари, кичик соҳалар, бирлашмалар, айрим корхоналарга бўлинади; қишлоқ хўжалиги — деҳқончилик ва чорвачиликка, улар ичида эса ихтисослаштирилган тармоқларга (ғалла, пахта, картошка етиштириш, боғдорчилик, гўшт, сут, жун етиштириш ва шу кабиларга) бўлинади. Саноатда бўлгани каби қишлоқ хўжалигида ҳам хусусий меҳнат тақсимотининг пировард босқичи айрим ихтисослаштирилган корхона ҳисобланади. Бу хилдаги хусусий меҳнат тақсимоти ноишлаб чиқариш соҳасининг ҳар қандай тармоғида: халқ таълимида, тиббиётда, давлат бошқаруви ва ҳоказоларда мавжуддир.

Айрим меҳнат тақсимоти ишлар ва меҳнат функцияларининг айрим корхона ёки алоҳида ташкилот ходимлари ўртасида: цехлар, участкалар, бригадалар, звенолар, айрим ижро этувчи ходимлар бўйича, шунингдек, уларнинг касб-малака гуруҳлари ўртасида тақсимланишини назарда тугади. Меҳнат тақсимотининг бу тури анча мураккаб ва муҳим бўлиб, унда муайян меҳнат жараёнлари алоҳида меҳнат тақсимоти доирасида содир бўлади; иқтисодий натижалар ҳам ана шу даражада амалга оширилади: ижрочиларнинг ихтисослашуви ва улар касб маҳоратининг ортиши, ихтисослашган юқори унумли асбоб-ускуналарнинг татбиқ этилиши, меҳнат унумдорлигининг ортиши, муболағасиз шуни айтиш мумкинки, барча даражадаги меҳнат тақсимотисиз ҳозирги замон техника ва ижгимоий-иқтисодий тараққиёт бўлиши мумкин эмас.

Фермер хўжалигида ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш сохаларида меҳнат тақсимотининг ҳар хил шакллари қўлланилади.

3-расм Мехнат тақсимотини турлари.(2)

Касб малакали мехнат тақсимоти ишчининг мутахасислиги ва бажарилаётган ишининг мураккаблигини ҳисобга олиб амалга оширилида.

Босқичли меҳнат тақсимотида ишчиларнинг касби мутахасислиги бўйича сонини энг оптимал ҳолга келтириш мақсадида амалга оширилади.

Технологик меҳнат тақсимоти ишлаб чиқариш жараёнларининг қайта ишлаш (передел) фаза ва циклларига қараб бўлади. Бунда энг муҳими уларни бажаришнинг технологая жиҳатидан бир хил бўлишидир.

Функционал меҳнат тақсимоти қўлланилганида айримлар асосий ишни бажаришда ихтисос топади, бошқалари ёрдамчи ишни бажаришда, учинчилари эса тайёрлаш, хизмат кўрсатиш ишини бажаришда ихтисос орттиради.

Малакали меҳнат тақсимоти ёки бажариладиган ишларнинг мураккаблигига қараб меҳнатни тақсим қилиш, мураккаб ишлар билан оддий ишларни бир-биридан ажратишдан иборат. Шу билан бирга маҳсулот тайёрлашдаги технологик мураккаблик деганимизда тайёргарлик функцияларини ва меҳнат жараёнларини бажаришдаги, шунищдек, тайёрланган маҳсулот, кўрсатилган хизмат сифатини назорат қилишдаги мураккабликлар назарга олинади.

Иқтисодий томон деганда Фермер хўжаликлари даражасидаги ишлаб чиқариш корхоналарда меҳнат самарадорлигини ўстириш ҳамда маҳсулот сифатини яхшилаш назарда тутилади.

Физиологик томон деганда шундай меҳнат тақсимоти кўзда тутиладики, унда ишдаги бир хиллик киши танасининг турли қисмларига оғирлик (нагрузка) бир текис бўлмаслиги, узоқ вақт (ойлар, йиллар) давомида ишда бир хил ҳаракат натижасида толиқиш юз бермайдиган бўлсин.Бунда фермер хўжаликларида ишчи ва ёлланма ишчиларни пахта даласида ёввоий бегона ўтларни кўпйиб кетиши натижасида узоқ вақит давом этадига тозолов ишларини тартибга келтириш масаласи.

Социал томон деганда операцияларнинг шундай структураси зарурлиги назарда тутиладики, унда иш қилувчининг жисмоний ва ақлий иши навбатлашсин ёки қўшиб олиб бориладиган бўлиб, меҳнат ёқимли бўлсин, унинг мазмундорлиги ошсин, ишнинг жисмоний қисми камайсин, жисмоний меҳнат билан ақлий меҳнат ўртасидаги тафовуг камайиб борсин.Фермер хўжаликларида пахта ва ғалла махсулотларини йиғим терим жараёнида барча ишчи ва хизматчиларни жалб қилиниши натижасида олиб бориладиган мехнат ўртасидаги тафоутларни камайтириб бориш зарурати амалга оширилади.

Қишлоқ хўжалигида бу бирлаштириш, меҳнат фаолияти жараёнидаги алоҳида ихтисослаштирилган ижрочилар ўртасидаги алоқаларнинг ўрнатилииш

меҳнат кооперацияси деб аталади ва меҳнат фаолиятининг ташкил этилишидаги энг муҳим элементларидан бири ҳисобланади.

Меҳнат кооперациясининг мақсадга мувофиқ ташкилий шаклларини танлаш — меҳнатни ташкил қилишнинг меҳнат тақсимотидан кейинги, иккинчи муҳим масаласидир.

1. Ихтисослаштирилган фермер хўжаликлар илмий экпериментал хўжаликлари . Бунда фермер хўжаликларидаги бир неча жамоа аъзолари жамоасининг бир хил ишлаб чиқариш жараёнида ёки турли бўлса-да, бир-бири билан боғлиқ ишлаб чиқариш жараёнларида режали равишда ва биргаликда ишгирок этишиб махсулот ишлаб чиқаришга қаратилади.

2. Ихтисослаштиралган фермер хўжаликларининг ер участкалари ичидаги меҳнат кооперацияси. Бу участкалар ичидаги бир неча гурух ишчи ва хизматчиларнинг бир хил ишлаб чиқариш жараёнида ёки ҳар хил бўлса-да, бир-бири билан боғлиқ ишлаб чиқариш жараёнларида режали ва биргалашиб иштирок қилишидир.

Участка ичидаги меҳнат кооперацияси айрим ижрочилар ва бригадалардаги ишчилар кооперациясидир. Ўз навбатида бригада ичида ҳам ишчиларнинг меҳнат кооперацияси ташкил этилади. Бу меҳнат кооперациясининг энг оддий формаси бўлиб, уни ички участка меҳнат кооперациясининг бригада тури деб юритилади. Ишлаб чиқариш бригадаси — бу бошланғич меҳнат жамоасидир, бригада бир ёки бир неча касблардаги ягона ишлаб чиқариш топшириғини бажарадиган ишчиларни бирлаштиради.

Ишлаб чиқариш бригадасининг касб-малака таркиби бажариладиган ишларнинг мураккаблигига қараб аниқланади. Бригаданинг барча аъзолари биргаликда ишлайдилар ва ҳар доим ўзаро боғлиқ бўладилар. Улар меҳнатининг натижаси тугалланган маҳсулот ёки иш ҳажми ҳисобланади.

Ишлаб чиқаришни ташкил этиш хусусиятларига қараб шилаб чиқариш бригадаларининг турли шаклари ва турлари ташкил этилади, улардан ҳар бири ичида меҳнат кооперацияси ўз хусусиятларига эга бўлади.Меҳнат тақсимоти ва кооперациянинг объектив зарур эканлигини фермер хўжаликларни

ихтисослашуви ва кооперацияси талаб қилади. Ходимларнинг манфаатларини ҳисобга олган ҳолда уларни мақсадга мувофиқ ихтисослашувисиз, ваколат доирасини қатьий чегаралаб, биргаликда иш бажарувчи барча қатнашчиларнинг аниқ ўзаро ёрдам кўрсатишни ташкил этмасдан туриб, меҳнат самарали бўлиши мумкин эмас.

Меҳнат тақсимоти ва кооперация ўзаро боғланган ҳамда бир-бирини тақозо этади. У шу нарсада ифодаланадики, меҳнат вазифаларини чегаралаб, уларни муайян ходимларга (ходимлар гуруҳига) бириктириб қўйиш уларнинг ўзаро ёрдам кўрсатиш предметини олдиндан белгилаб беради. Шунинг учун ҳам меҳнат тақсимоти тушунчаси кенг маънода ундан ажратиб бўлмайдиган кооперация тушунчасини ҳам таърифлаб беради. Шу билан бирга одамларнинг биргаликдаги фаолият жараёнидаги ўзаро ёрдам кўрсатиш шакллари, ўз навбатида якка тартибдаги ва жамоа тарзидаги меҳнат тақсимотининг тегишли чегараларини белгилаб беради. Пароқ водий алиплари фермер хўжаликларида хозирги кунгача ишлаб чиқаришда меҳнатни илмий ташкил этишнинг ташкил этишнинг барча эскириб кетган шакллари ҳамон маълум даражада сақланиб қолаётир, шунинг учун фермер хўжалигини иқтисодий кўсаткичларини ривожланиши аптимал даражага кўтариш қийнчилик туғдирмоқда, меҳнатни ташкил этишни ва унинг муҳим қисми бўлган меҳнат тақсимоти ва кооперациясини чуқур таҳлил қилиш ва бир қатор чора-тадбирлар белгилаш зарурати туғилмоқда .

Фермер хўжалигини тахлил қилиш меҳнат жараёнини ташкил этишнинг бошланғич омилларини ,ишлаб чиқариш типини, унинг кўламларини, технологик жарёнлар, машина ва асбоб-ускуналарнинг ўзига хос хусусиятларини, меҳнатни механизациялаш, ер участкалардан самари фойдаланиш мақсадида ишлаб чиқаришни турли илмий методлани қўллаш ва ишчи ва хизматчиларни малака ва мохоратларни ишга солиш шу билан бирга техника ва технологиялрини машина вақтини кўпатириш даражасини аниқлашдан иборат.

Пароқ водий алиплари фермер хўжаликларида ишчилар меҳнатининг мураккаблигни таҳпил қилиганимиз унча мурракаб бўлмаганлигини хисобга олиб касб-малака даражасига қўйиладиган талаблар ва унинг ишлаб чиқариш талабларига мувофиқ келади .

Иш вақтидан машиналар ҳамда асбоб-ускуналар иш вақтидан фойдаланишни таҳпил қилиш: кун давомида иш вақтининг бекор сарф бўлишини ҳамда уларнинг сабабларини аниқлаш; ишлаб чиқариш жараёнидаги „қалтис жойлар"ни аниқлаш, бунда меҳнат сарфининг юқори бўлиши ёки ишчиларнинг улгурмаслиги сабабли айрим операцияларни бажаришда кечикиб кетишлар содир бўлади, кейинги операцияларда бекор туриб қолиш ва кутиб қолишлар, шунингдек меҳнат ва ишлаб чиқариш интизомининг бузилиши оқибатида ягона ишлаб чиқариш жараёнининг боришида узилишлар рўй беради. Иш вақтидан фойдаланишни таҳлил қилишда иш билан бандликнинг мазкур турига мос келмайдиган тасодифий ишларни бажариш вақги ҳам, асбоб-ускуналарнинг ишини пассив равишда кузатиб туриш вақти (бу меҳнат функцияларини бирга қўшиб бажариш учун резерв сифатида қаралади), жиҳозларни созлашни ва режадан ташқари таъмирлаш ишларини амалга оширишни кутиш муносабати билан ишчиларнинг бекор туриб қолиш вақти ҳам ҳисобга олинади.

2-боб:Пароқ водий алиплари фермер хўжалигининг уммий таснифи ва иктисодий кўрсаткичлари.

2.1.Олтинкўл туманидаги «Пароқ водий алиплари» фермер хўжалигининг табиий-иқтисодий шароитлари.

Мамлакатимиздаги мавжуд корхона ва ташкилотларини хамда шу жумладан фермер хўжалигини модеринизациялаштириш жараёнида қишлоқ хўжалигида асосий хўжалик юритиш шакли хисобланган фермер хўжаликларининг махсулот ишлаб чикариш жараёнидаги иқтисодий самарадорлиги кўп жихатдан хўжаликнинг маъмурий-худудий жойлашуви, тупроғининг таркиби, сув билан таъминлангнлик даражаси ва табиий иклим шароитларига бевосита боғликдир. Шу жихатдан ушбу дипломолди малакавий амалиёти хисоботини тайёрлашда хисобот даврида статистик ва бухгалтерия хисоб маълумотларини тахлил этиш хамда кузатишларни натижасида олиб борилган. Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалиги Олтинкул туман хокимлиги хузиридаги тадбиркорлик субьектларини давлат рўйхатидан ўтказиш инспекциясидан 2006йил 22декабр Олтинкул тумани хокимининг №130-Қ сонли қарори билан ташкил этилган бўлиб, мазкур фермер хўжалиги Қўштепа к.ф.й.га қарашли Машал массиви жойлашган фермер хўжалиги асосан дастлабки даврдан бошлаб пахта ва буғдой экиш билан шуғулланиб келмоқда.

Фермер хўжалигини 27 йилллик иш стажигаа эга бўлган олий маълумотли “Акрамов Озодбек Икромович ” бошқариб келмоқда. Олтинкул туман хокимини захира ер хисобидан пахтачилик ва ғаллачилик йўналишларида ер майдонини ажратиш тўғрисидаги 2009 йил 4 декабрги хамда “Ўзбекистон Республикаси Пезидентнинг 2010 йил 18 октябрдаги ер хўжаликлари тасарруфидаги ер участкаларини майдонларини янада аптималлаштириш чора тадбирлари тўғрисида”ги Ф-3512-сонли фармоиши “Ўзбекистон республикасининг Махаллий хокимият давлат хокимияти тўғрисида”ги қонуннинг 10.24.25 моддаларига ва Ўзбекистон Республикаси “Ер” тўғрисидаги моодданинг 6-моддасига асосан аптималлаштирилди.

Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалиги 64.7 гектар шундан суғориладиган экин ерлари 60.7 гектар, ариқ ва зовурлар 0.4 гектар, йўллар 2.1 гектар,0.3 гектар тут ва ижтимоий биноалардан ташкил этиб ерни узоқ муддатли (50 йилга) ижарага олган ҳолда пахта ва ғалла етиштириш бўйича фаолият кўрсатмоқда.Хозирги кунданда экин майдони ўзгармаган.Порлоқ водий алиплари фермер хўжалиги Андижон вилояти марказидан 25 км, туман марказидан 8 км ва Чинобод-Шахрихон автомагистрал йўлига қадар бўлган масофа 12 км ташкил этади. Шунингдек фермер ҳўжалиги туман дон махсулотларини қабул қилиш корхонасидан 20км, пахта тозалаш заводидан 17 км, пилла тайёрлаш корхонасидан 12км, Узкимё ташкилотидан 12км, ва МТПдан 10км,темир йўл станцияси 12км узоқликда жойлашган.

Фермер хўжалиги шимолий томондан Олтинзилоласи фермер хўжалиги билан, ғарб томондан «Олтин зарлари» фермер хўжалиги билан, шарқ томонидан “Водий кўрки нури ” жануб томонидан махалий ахоли билан чегарадош.Фермер хўжалигини иқтисодий самарадорлигини оширишда банк тизимини роли жуда катта.Шундан келиб чиқиб доимий равишда банк билан иқтисодий алоқалари яхши йўлга қўилган.Фермер хўжалаги Олтинкул туманидаги Микрокредит банк Олтинкул филиали ўзини хисоб рақамларига эгадир.

Банкдаги ҳисоб рақами –Микрокредит банк Олтинкул туман бўлими МФО 00050. Ҳисоб рақами 20208000404564969001. Солиқдаги ҳисоб рақами 300113697

Фермер ҳўалиги қишлоқ ҳўжаллик махсулотларидан пахта ва буғдой, етиштиришга ихтисослаган. Шу билан бирга фермер хўжалиги ва аъзолари учун сабзавот экинларини экиш йўлга қўилган. Шу жумладан пахта 35.7га, буғдой 24га, сабзавот 1.0 га. Экиладиган пахта нави «Ан-35,», Буғдой эса «Тания» нави экилиб давлат буйиртмасини бажариб келмоқди. Шу билан биргаликда давлат буйюртмасидан ортиқ қисмини ишчи хизматчиларни эхтиёжларини қондириш мақсадида иш хақини бир қисмига тақсимлаб

берилади. Уруғлик буғдойни тумандаги маркази омборхоналарига топширилиб,у ердан келгуси йил учун сараланган уруғларни фермер ҳўжаликларига тақсимланади.Ундан ташқари фермер хўжалиги буғдой хосили йиғиштириб олингандан кейин уни ўрнига такрорй экин сифатида пиёз,картошка,сабзи,туруп,шолғом ва шу каби бошқа сабзавот экинлари ҳам экилади.

Порлоқ водий алиплари фермер хўжалигининг бошлиғи Акрамов Озодбек Икромович 1964 йил 10декабрь Олтинкул туманида туғилган, 1 та фарзанди бор. Касбиаграном .Иш стажи 27йил,маълумоти олий .Олдин Андижон қишлоқ хўжалик институтини аграномия факультетида декан ўринбосари бўлиб ишлаган. Хозирги кунда фермер хўжалигини раиси бўлиб ишлаб келмоқда.

Фермер хўжалиги ҳудудидаги иқлим ва табиий шароит пахта ва ғалла каби қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш учун жуда қулайдир.

Порлоқ водий алиплари фермер хўжалигиининг ҳудудида йил давомида 3220 соат қуёшли кунлар бўлишига тўғри келади. Йилнинг иссиқ кунлари 6 ойни ташкил этади. Энг иссиқ кунлар ўртача кеча-кундуз бўйича 36-40°С бўлса, айрим кунлар 40-42°С бўлади. 2013 йилда самарали ҳарорат пахта етиштириш учун меъёрий ҳолатда бўлди.Хўжаликда вегетация даврининг давомийлиги 165 кунни ташкил этади.

Фермер ҳўжалигининг ер учаскаси текисликда жойлашган бўлиб нисбатан олганда табиий иқлим шароитига қулай хисобланади..Тупроқни тури бўз тупрокдир.Фермер хўжалиги жойлашган худудиниг иқлим шароити кескин континентал бўлиб,ёз мавсуми иссиқ, қиш фасли эса совуқ хисобланади.Ёзда хаво харорати 38-42даражага қатар кўтарилади.Киш ойларида эса хавонинг 10-12 даражагача,айрим йилларда 14-16даражага етади.Йилнинг ўртача хавонинг хавонинг харорати 17-19 даражага тенг бўлиб,ўрта толали пахта ғалла экинларидан юқори хосил олиш имкониятини беради.Фермер ҳўжалиги иқлим шароитига мос холда суғорилиб дехқончилик қилинади.Фермер хўжалигини сув билан таъминланиши талаб

даражасида бўлиб,норин дарё тизимига қарашли каналидан фойдаланиб фаолият кўрсатади. Фермер ҳўжалиги ўзига узоқ муддат давлат томонидан ижарага берилган бўлиб, ер участкаларидан фойдаланган холда қишлоқ ҳўжалиги тавар ишлаб чиқариш билан шуғулланувчи фермер ҳўжалигининг аъзолари билан биргаликдаги фаолиятига асосланган,юридлик хуқўқларига эга бўлган ҳўжалик юритувчи субъектдир.Ер участкасининг меларатив холати яхши бўлиб,ер ости сувлари 2-3 метр жойлашган. Тупроғи бўз тупроқ хисобланиб,нисбатан олганда унумдор хисобланади. Хўжалик ерининг тупроғи унумдор бўлиб ундан ғомус миқдори ҳам талаб даражасида.

Фермер хўжалигини сув билан таъминланиши талаб даражасида бўлиб,у Олтинкул СИУга аъзо. Фермер ҳўжалигини суғорма сувлари илон ариқ сувидан фойдаланади.Фермер ҳўжалиги 50 йилга узоқ муддат давлат томонидан ижарага берилган бўлиб, ер участкаларидан фойдаланган холда қишлоқ ҳўжалиги тавар ишлаб чиқариш билан шуғулланувчи фермер ҳўжалигининг аъзолари билан биргаликдаги фаолиятига асосланган,юридлик хуқуқларига эга бўлган ҳўжалик юритувчи субъектдир. Ер участкасининг меларатив холати яхши бўлиб,ер ости сувлари 2-3метр жойлашган. Тупроғи оч тусли бўз тупроқ хисобланиб,нисбатан олганда унумдор хисобланади. Хўжалик ерининг тупроғи унумдор бўлиб ундан ғомус миқдори ҳам талаб даражасида.(1-жадвал) да «Порлоқ водий алиплари» фермер ҳўжалигига ижарага берилган ер участкасининг тупроқ банитет баллари ва таркиби тўғрисидаги маълумотлар берилган бўлиб, хўжаликнинг экин майдонлари ҳолати, ўртача банитет баллари, суғориш харталар сони хамда кадастр гурухи ҳақида маълумотлар акс этирилган.

«Порлоқ водий алиплари»фермер ҳўжалигига қарашли экин майдонларида қора тусли ўтлоқ тупроқ бўлиб, ўртача 63 бонитет бали билан баҳоланган. Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, хўжаликнинг экин майдонларидаги ер участкалари 4-кадастр гуруҳидаги 7-кадастр синфига тегишли.Фермер хўжалигининг 2013 йил ҳолатидаги экин майдонлари 60.7гектар бўлиб,3та суғориш харталарига бўлинган.

Контурларнинг майдони 18,4,15,3,27.0 гектарни ташкил қилади.Фермер хўжалиги экин майдонлари фарғона каналини ирмоқларидан сугорилади.Сув билан таъминланиш даражаси 2013 йилда меъёр даражасида.Мазкур ҳолат экинларни ўз вақтида суғоришни таъминлаши билан бирга юқори ҳосил эвазига иқтисодий самарадорликнинг ошишига хизмат қилмоқда.

Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалигига ижарага берилган ер участкасини тупроқ бонитет баллари тўғрисида маълумот.1-жадвал.

№	Ер участкалари		Бонитет	Экин майдони. Га	Ўртача бонитет бали	Суғориш харталари сони
	Кадастр гуруҳлари	Синфлари				
1	1- кадастр гуруҳи	1- синф 2- синф	0 дан 10 гача 11дан 20 гача			
2	2- кадастр гуруҳи	3- синф 4-синф	21 дан 30 гача 31дан 40 гача			
3	3- кадастр гуруҳи	5- синф 6- синф	41 дан 50 гача 51 дан 60 гача			
4	4- кадастр гуруҳи	7- синф 8- синф	61 дан 70 гача 71 дан 80 гача	60.7	63	3
5	5-кадастр гуруҳи	9- синф 10- синф	81 дан 90 гача 91 дан 100гача			

«Порлоқ водий алиплари »фермер ҳўжалиги рельефи текис майдонларга жойлашган. Тупроқ юзасидан сизот сувларининг чуқурлиги даражаси 3.0 метрни ташкил этади Хўжаликдаги экин майдонлари айрим жойлари қора тупроқ бўлиб, бу борада ернинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш бўйича махсус чора-тадбирлар амалга оширишни талаб этади. Юқоридаги

маълумотлар фермер ҳўжалигининг барча суғориш харталарини пахта,ғалла ва сабзавотлар етиштириш бўйича меъёрлардан 58 марта юқори эканлигини асослайди. Суғориш харталарининг хажми техника воситаларидан самарали фойдаланиш имкониятини беради.Сабаби уни суғориш харталарининг хажми талаб даражасида кескин юқори бўлиб,ишлаб чиқариш ресурсларидан жумладан техникадан самарали фойдаланиш имкониятлари мавжуд.

Олтинкул туманида қишлоқ хўжалиги экинлари олиши мумкин бўлган йиллик ҳарорат ҳамда ёғинлар миқдори етарли бўлиб, экин майдонлари пахта ва ғалла етиштириш талабларига тўла жавоб беради.

Хўжалик ерлари пахта ва буғдой хамда сабзавот махсулотларини етиштириш учун анча қулай ерлар ҳисобланади. Хўжаликнинг тупроғи қора тусли ўтлоқ тупроқ, тупроқдаги фосфор миқдори 32-43 мг/кг, калий 100-188 мг/кг ни ташкил этади ва бу ўртача меъёр ҳисобланади. Шундан келиб чиқиб, ҳар бир гектар ҳисобига органиқ ўғит солиш меъёри 15-20 тоннани азот 160-200 кг ни фосфор 170-190 кг ни калий 70-95 кг ни ташкил этади. Хўжаликдаги экин майдонлари пахта ва ғалла каби стратегик экинлардан юқори ҳосил олишга қулай имконият беради.

«Пароқ водий алиплари» фермер ҳўжалигига қарашли экин майдонларида қора тусли ўтлоқ тупроқ бўлиб, ўртача 63 бонитет бали билан баҳоланган. Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, хўжаликнинг экин майдонларидаги ер участкалари 4-кадастр гуруҳидаги 7-кадастр синфига тегишли. Фермер хўжалигининг 2014 йил ҳолатидаги экин майдонлари 63 гектар бўлиб, 3та суғориш карталарига бўлинган. Контурларнинг майдони 21,20,19.7 гектардан иборат.

Фермер хўжалиги экин майдонлари фарғона каналини ирмоқларидан сугорилади. Сув билан таъминланиш даражаси 2014йилда меъёр даражасида. Мазкур ҳолат экинларни ўз вақтида суғоришни таъминлаши билан бирга юқори ҳосил эвазига иқтисодий самарадорликнинг ошишига хизмат қилмоқда.

«Парок водий алиплари» фермер ҳўжалиги деҳқончиликка ихтисослаштирилган бўлиб, хўжалик ерларига асосан пахта, дон ва такрорий экинлар экилади. Фермер хўжалиги тасарруфидаги экин майдонларининг фаолият давомидаги 3 йил мобайнидаги таркиби, экинлар структураси ва ходимлар сони ҳақидаги маълумотлар 2-жадвалда батафсил келтирилган. Жадвал маълумотларидан кўриб турибдики,Порлоқ водий алиплари фермер хўжалигининг экин майдони таҳлил этилаётган 2012-2014 йилларда экин майдони оптималлаштириш жараёнларида нисбатан ўзгармаган.

Хўжаликдаги пахта майдонлари 28.6 гектардан 2014йилга келиб 30.0 гектар холатида сақланиб қолган.Жами экин майдонига нисбатан пахта майдонларининг улуши 59.1% , ғалла майдонларининг улуши 41.9% ташкил этади.Шу билан бир вақтда пахта ҳосилдорлиги 35,6 центрдан 36,7 центенерга кўталиган,буғдой ҳосилдорлиги 2012йилда 62,4 центенер бўлган бўлса 2014йилга келиб 62,9 центенерга ўзгарган. Фермер хўжалигини жадал ривожлантириш мақсадида куз ва эрта баҳорда алоҳида-алоҳида агрегатлар билан бажариладиган ерларни ўғитлаш, шудгорлаш, текислаш, чизеллаш, бороналаш, молалаш ва пушта олиш каби агротехник тадбирларни бажаришда анъанавий усулда бажарилганда тупроққа даладан кўп марталаб ишлов бериш оқибатида ортиқча меҳнат, энергия ва ёқилғи сарфини оширади, тупроқ ортиқча зичланиб структураси бўзилишига олиб келади. Сўнги йилларда ЎзМЭИ олимлари томонидан даладан бир ўтишда тупроқни экишга тайёрлаш бўйича бир нечта технологик жараёнларни қўшиб бажарадиган, тупроққка минимал ишлов берилишини таъминлайдиган комбинациялашган агрегат ишлаб чиқилди. Бу комбинациялашган агрегатлар қўлланилганда агрегатларнинг даладан ўтиш сони 6-7 мартага камайиши эвазига тупроқ ортиқча зичланмайди, чигит юмшатилган, ўғитланган ва пушта олинган жойларга экилади.

Экинлар қийғос униб чиқади, суғориш эгатларини юмшатилмаган жойлардан олиниши сувни ортиқча исроф бўлмаслигини таъминлайди. Янги технология бўйича бу йил пушта олинган жойга келгуси йили эгат

очилади. Ундан кейинги йили эса буни акси бўлади. Эгат ва пушта ўринларининг алмашиб туриши тупроқ физик–механик хоссаларини яхшилайди. Ҳозирги пайтда “БМКБ –Агромаш ОАЖ”да комбинациялашган агрегатнинг саноат нусхалари ясалиб, хўжалик синовларидан ўтган. Экин майдонларининг кескин ўзгариши ҳисобига кўп меҳнат талаб қиладиган амалларни: ғўзани ягоналаш, бегона ўтдан тозалаш, чопиқ қилиш

Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалигини экин майдони ва унинг таркиби. **2- жадвал**.

№	Кўрсаткичлар	Ўл-чов бир-лиги	Йиллар						2014-йилда 2012-йилга нисбатан %
			2012		2013		2014		
			Миқ-дори	%	Миқдори	%	Миқдори	%	
1	Жами экин майдони	га	65,7	100	65,7	100	60,7	100	92,4
	Шундан: пахта	га	37,7	57,4	37	56,3	32	52,7	84,9
	Ҳосилдорлик	ц\га	35,6	X	36,9	X	36,7	X	103,1
1,1	Ялпи ҳосил	ц	1342,1	x	1365,3	X	1174,4	X	87,5
	Буғдой	га	28	42,6	28,7	43,7	28,7	47,3	102,5
	Ҳосилдорлик	ц\га	62,4	X	60,3	X	62,9	X	100,8
1,2	Ялпи ҳосил	ц	1747,2	X	1730,6	X	1805,2	X	103,3
2	Ҳодимлар сони	нафар	20	100	20	100	20	100	100,0
2,1	Шундан: Пахтачиликда	нафар	16	80,0	16	80,0	16	80,0	100,0
2,2	Дончиликда	нафар	4	20,0	4	20,0	4	20,0	100,0
3	Ерни бонитет Бали	балл	63	X	63	x	63	X	100,0

Манба:Олтинкул туманидаги ер кадастри маълумотлари асосида тузилди.

каби агротехника тадбирларини бажариш учун қўшимча меҳнат ресурслари жалб қилинган. 2012 йилдаги 20 нафар ҳодим 2012 йилга келиб 20 нафарни ташкил этган ишчилар сонида ўзгариш бўлмаган. Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида 2014 йил ҳолатига 20 нафар ҳодимлардан 16 нафари ёки 80 фоиз қисми пахтачиликда, қолган 4 нафари ёки 20 фоиз қисми эса ғаллачиликда агротехника тадбирларини ўз вақтида амалга ошириш билан шуғулланмоқда.

Асосан оилавий меҳнатга асосланган фермер хўжалигида ўз оила аъзолари ва қариндошлари ғўзага ишлов бериш амалларининг барчасига ўз вақтида улгурмайдилар. Шунинг учун қишлоқ хўжалигида, деҳқончиликда етарли тажриба тўплаган қишлоқдаги ёлланма меҳнат ресурсларидан жалб қилиш зарурати пайдо бўлади. Фермер ҳўжалигининг истиқболдаги ривожланиш дастурини тайёрлашда аввлло уни экин майдонини оптимал даражага етказиш уни ихтисослашувга ва ишлаб чиқариш ресурслари билан таъминланишига ва жойлашган ўрнига мос ҳолда аниқланади. Фермер хўжалигини ўрта маълумотли бухгалтер Абдуллахўжаева Шохзодахон таъсис этган ва ҳозиргача бошқариб келмоқда. Хўжалик раҳбари фермер хўжалигини ташкилий-иқтисодий асосларини яхши тушунади ва бу сохада етарли тажрибага эга. Шунинг учун мазкур фермер хўжалиги Олтинкўл туманидаги илғорлардан ҳисобланади.

Фермер хўжалигининг аъзолари ҳақидаги батафсил маълумотлар 3-жадвалда келтирилган. **(3жадвал**)да Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер ҳўжалигини аъзолари ва уларнинг таркиби тўғрисида маълумотлар акс эттирилган. Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, фермер хўжалигининг аъзолари ўз фаолият тури бўйича тегишли маълумотга эга бўлмасада, қишлоқ хўжалиги экинларини етиштириш бўйича маълум тажрибага эга. Шу ўринда таъкидлаш керакки, фермер хўжалигининг 10 нафар аъзоси бўлиб, қолганлари 1 йиллик шартнома асосида меҳнат қиладилар.Фермер хўжалиги ҳисобчиси Абдуллахўжаева Шохзодахон маълумоти ўрта махсус, стажи 12 йилни ташкил этади.

Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалигини аъзолари ва уларнинг таркиби тўғрисида маълумот. 3- жадвал.

№	Аъзоларининг исми ва шарифи	Туғилган йили	Маълу-моти	Касби	Иш стажи	Шу жумладан қишлоқ хўжалигида	Фермер хўжалиги раҳбарига қариндош-уруғчи лик алоқаси	Қўшимча эгалла-ган касби
Аъзолари:								
1	Акромов Озодбек Икромович	1964	Олий	ф\х раҳ	27	8	Ўзи	Агран ом
2	Абдуллахўжаева Шохзодахон	1972	Ўрта махсус	Хисобчи	12	8	-	Хисоб чи
	Шартнома асосида ишлаётганлар:							
3	Абдуллахўжаев Исроилжон	1980	Ўрта махсус	Иш юритувч и	6	4	-	Шафёр
4	Юлдашева Раънохон	1981	ўр. мах	повар	10	4	Жияни	Чевар
5	Юлдашев Иқболжон	1981	Ўрта	Ишчи	7	4	Жияни	Уста
6	Отабоев Одилжон	1975	Ўрта махс	Ишчи	7	4	Куёв	Тадби ркор
7	Юлдашев Мадаминжон	1958	Ўрта	Трактор чи	30	6	Амакиси	Тракто рчи
8	Асқаров Маъмиржон	1985	ўрта	Ишчи	12	6	-	Шафёр
9	Холдаров Назиржон	1973	Ўрта	сувчи	15	5	-	Тракто рчи
-	Отакўзиев Хамидилло	1973	Ўрта	сувчи	13	5	-	
--	Қамбаров Неъматжон	1986	Ўрта махсус	сувчи	12	5	-	-
20	Рахмонов Нўмонжон	1972	ўрта	сувчи	15	5		

Фермер хўжалигининг барча ишчилари якдил равишда ўз меҳнати натижасидан манфаатдор бўлишини англаган ҳолда пахта ва ғалла экинларини етиштиришда юқори ҳосил олишга интилмоқдалар.

Пароқ водий алиплари фермер ҳўжалигини фермер хўжалигининг бошлиғи узоқ йиллар давомида қишлоқ хўжалигида деҳқончиликдан яъни пилла аграном, Андижон қишлоқ хўжалик институтида талабаларга билим ва тажрибаларини етказиб келиш билан амалиётга боғланиб келган, етарлича тажриба тўплаган. Фермер хўжалигининг кўп аъзолари хўжалик бошлиғининг яқин қариндош-уруғлари ҳисобланади. Шунинг учун ҳам хўжаликда ишлаб чиқариш, молиявий бошқариш ва моддий рағбатлантириш масалаларида қарорлар қабул қилинганда ҳеч қандай келишмовчиликлар ва тортишувларга ўрин қолмайди. Сабаби фермер хўжалигши оилавий асосда ташкил этилгани учун қариндош-уруғчилик алоқалари барча келишмовчиликларни бартараф этиб туради. Бу фермер хўжалигининг энг муҳим афзалликларидан биридир.

Фермер хўжалигидаги агротехник тадбирларни ўз вақтида ва сифатли амалга оширишда сувчи, механизатор ва агроном каби малакали ходимларга эхтиёжи бор. Сабаби кўплаб ҳодимлар махсус тайёргарликка эга эмас. Натижада хўжалик четдан шартнома асосида малакали ходимларни жалб этган.

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики фермер ҳўжалигида жами 20 нафар ходимлар мавжуд бўлиб,улардан 5 таси аъзоларини ва қолган 15 нафари шартнома асосида ишловчиларни ташкил этади. Шартнома асосида ишловчилар, фермер хужалиги бошлиғи билан 1 йил муддатга тузилган меҳнат шартномалари асосида фаолият кўрсатишади. Меҳнат шартномаларида иш берувчининг ва ёлланган ходимнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари тўла акс эттиирилган бўлиб меҳнат жароинида юзага келадиган барча келишмовчилар улар асосида бартараф этилади.

«Пароқ водий алиплари» фермер ҳўжалиги меҳнат жамосининг таркиби тахлил қилмоқчи бўлсак ;

Жамоанинг 1нафар аъзоси   олий маълумотли, 15 нафари ўрта махсус маълумотлилар. Келтирилган маълумотлар фермер ҳўжалигида бошқаришни самарали ташкил этиш учун жамоадаги махсус тайёргарликка эга бўлган мутахасис кадрларларнинг салмоқли талаб даражасида кескин паст эканлигини асослайди.

Шунинг учун фермер хўжалиги аъзоларини касбий билимларини ошириб бориш зарур. Меҳнат шартномаларида иш берувчининг ва ёлланган ходимнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари тўла акс эттиирилган бўлиб меҳнат жароинида юзага келадиган барча келишмовчилар улар асосида бартараф этилади.

Шу ўринда таъкидлаш керакки, фермер хўжалигининг 5 нафар аъзоси доимий равишда иш билан банд, бўлиб, қолганлари 1 йиллик шартнома асосида меҳнат қиладилар.

Фермер хўжалиги ҳисобчиси Абдуллахўжаева Шохзодахон маълумоти ўрта махсус, стажи 12 йилни ташкил этади. Фермер хўжалигининг барча ишчилари якдил равишда ўз меҳнати натижасидан манфаатдор бўлишини англаган ҳолда пахта ва ғалла экинларини етиштиришда юқори ҳосил олишга интилмоқдалар.

Пароқ водий алиплари фермер ҳўжалигини фермер хўжалигининг бошлиғи узоқ йиллар давомида қишлоқ хўжалигида деҳқончиликдан яъни ширкат хўжалигида хисобчи ва иқтисодчи лавозимларида ишлаган, етарлича тажрибага эга мутахасис хисобланади. Фермер хўжалигининг кўп аъзолари хўжалик бошлиғининг яқин қариндош-уруғлари ҳисобланади. Шунинг учун ҳам хўжаликда ишлаб чиқариш, молиявий бошқариш ва моддий рағбатлантириш масалаларида қарорлар қабул қилинганда ҳеч қандай келишмовчиликлар ва тортишувларга ўрин қолмайди. Сабаби фермер хўжалигши оилавий асосда ташкил этилгани учун қариндош-уруғчилик алоқалари барча келишмовчиликларни бартараф этиб туради. Бу фермер хўжалигининг энг муҳим афзалликларидан биридир.

Фермер хўжалигидаги агротехник тадбирларни ўз вақтида ва сифатли амалга оширишда сувчи, механизатор ва агроном каби малакали ходимларга эхтиёжи бор. Сабаби кўплаб ҳодимлар махсус тайёргарликка эга эмас. Натижада хўжалик четдан шартнома асосида малакали ходимларни жалб этган.

Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бошқариш бир қатор ўзига хос хусусиятларга эгадир. Улар жумласига қуйидагиларни киритиш мумикн.

Пароқ водий алиплари фермер ҳўжалигини аъзоларини қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш жараёни бўйича касбий тайёргарлигини ошириш зарур.

Фермер хўжалигида махсулот ишлаб чиқариш ва бошқарув жараёнида амалдаги ҳуқуқий-меъёрий хужжатлардан самарали фойдаланилгани туфайли охирги йилларда барча сохалар қатори қишлоқ хўжалик сохасида ҳам айтарли ижобий натижаларга эришиб келинмоқда. Буни биз Пароқ водий алиплари   фермер ҳўжалигининг охирги 3 йил мобайнидаги иқтисодий самарадорлик кўрсаткичларида яққол кўришимиз мумкин. Фермер хўжалигида ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлиги ҳақидаги батафсил маълумотлар 4- жадвалда келтирилган.

Давлат эҳтиёжлари учун контрактация шартномаси асосида пахта ва ғалла етиштиришни ташкил этиш учун албатта асосий воситаларнинг мавжуд бўлиши талаб этилади. Қишлоқ хўжалиги техникалари экинларга ишлов бериш, ерни экишга тайёрлаш, текислаш, экиш, буғдойни уриб-йиғиб олиш, ташиш каби ишларда жуда зарурдир. Мазкур фермер хўжалигида 1 дона 4 ғилдиракли транспорт трактори ва 1 дона 1 ғилдиракли чопиқ трактори Т-28,ТТЗ-80 мавжуд. Бу техникаларнинг иккитаси аввалги даврдан бошлаб фойдаланилаётган бўлса, ТТЗ-80 чопиқ трактори ва култиватор ишчи органи биргаликда сотиб олинган. Қишлоқ хўжалиги техникаларининг ҳолати соз бўлиб, ўз вақтида жорий таъмирлаб борилмоқда.

Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалигини иқтисодий самарадорлиги. **4- жадвал.**

№	Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	2012	2013 й.	2014 й.	2014 йилда 2012йилга нисбатан %
1	Экин майдони а)пахта б)буғдой	га га га	65.7 37.7 28.0	65.7 37 28.7	60.7 32 28.7	92.3 84.8 103
2	Ишлаб чиқариш харажатлари. Шундан: иш ҳақи	м.с м.с	143934,8 30347,0	150178,7 34361,7	143032,7 34036,8	99,4 112,2
3	Ҳодимлар сони	Нафар	20	20	20	100
4	Ялпи маҳсулот	м.с	171243,2	179113,3	176879,2	103,3
5	Фойда	м.с	27308,4	28934,7	33846,5	123,9
6	1 гектар ҳисобига: а) ялпи маҳсулот	м.с	2606,4	2726,2	2914,0	111.8
7	1 ҳодим ҳисобига: а) ялпи маҳсулот б) иш ҳақи	м.с м.с	8562,2 1517,4	8955,7 1718,1	8844,0 1701,8	103.3 112.2
8	Рентабеллик	%	19,0	19,3	23,7	+4.7

Манба: Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалиги маълумотлари асосида тузилди.

Бу ҳолат техник хизматлар учун ҳаражатларни камайтириб, иқтисодий самарадорликнинг тобора ошишини таъминлаб келмоқда.

Қишлоқ хўжалиги ишлари бажариш учун бошқа зарур техникалар туман марказий МТП ДАЖ дан олинади. Мазкур фермер хўжалигининг яқин истиқболида тракторга ишчи агрегат органлар: плуг, чизел, ўғит сепгич, ўқариқ олувчи ҳамда прицеп ва комбайн кабиларни олишга эришиш зарур.

Фермер хўжалигида махсулот ишлаб чиқариш ва бошқарув жараёнида амалдаги ҳуқуқий-меъёрий хужжатлардан самарали фойдаланилгани туфайли охирги йилларда барча сохалар қатори қишлоқ хўжалик сохасида ҳам айтарли ижобий натижаларга эришиб келинмоқда. Буни биз Пароқ водий алиплари фермер хўжалигининг охирги 3 йил мобайнидаги иқтисодий

самарадорлик кўрсаткичларида яққол кўришимиз мумкин. Фермер хўжалигида ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлиги ҳақидаги батафсил маълумотлар 4- жадвалда келтирилган.

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики,охирги 3 йилда ҳўжаликнинг иқтисодий самарадорлиги кескин янгиланган. Буни биз самарадорликнинг якунловчи асосий иқтисодий кўрсаткичи бўлган ренабеллик даражасидан яққол кўришимиз мумкин. Рентабеллик даражаси шу даврида 19 фоиздан 23.7 фоизга яъни 111.8фоизга кўтарилганлигини тасдиқлайди.Лекин эришилган рентабеллик даражаси хали оптимал даражадан анча пастроқ хисобланади. Оптимал рентабеллик пахтада 30-35 фоизга, буғдойда эса 45-50фоизда бўлиши мақсадга мувофиқдир. Фермер ҳўжаликлари учун камида 35-42фоизини ташкил этади. Шундагина фермер ҳўжалиги ўз даромадлари билан кегайтирилган ишлаб чиқаришнинг белгиланган суръатларида амалга ошриш имкониятларига эга бўлади. Фемер ҳўжалигини ўзининг рентабеллик даражасини оптимал даражасига кўтариш учун нафақат пахта ва ғалла махсулотларини натурал кўриши билан бирга жохон бозоридаги талаблар даражасида етиштириш ғояларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлар эди. Жадвал маълумотларидан қўриниб турибдики Олтинкўл туманидаги «Пароқ водий алиплари » фемер ҳўжалиги иқтисодиёт кўрсаткичларини кўтариш мақсадида доимий равишда янги техника ва технологиялардан самарали фойдаланиб келишини таъминлаш масадга мувофиқ деб хисоблаймиз.

Фермер хўжалигида етиштирилаётган махсулотларга сарифланаётган моддий харажатлар ва уларни тахлил натижасини ўрганиш фермер хўжалигини қандай холатда эканлигини аниқлашга ёрдам беради.Шундан келиб чиқиб Олтинкўл туманидаги « Пароқ водий алиплари » фермер ҳўжалигида пахта етиштириш харажатлари ва уларни акс этирилган жадвал маълумотларидан кўриб тахлил этишга киришдик.Жадвал маълумотлардан кўриниб турибдики ҳўжаликда охирги уч йилда ишлаб чиқариш харажатлардан моддий харажатларнинг унуми анча кўтариган. Бу ижобий холат хисобланади. Сабаби моддий харажатлар пахта хосилдорлигига таъсир кўрсатувчи омиллар киради. Улар жумласига

уруғлик, ўғитлари ёқилғи мойлаш материаллари ва бошқа иш ва хизматлар киради. Ёқилғи ва мойлаш ва материаллари махсулот ишлаб чиқришга нисбатан бир хилга ўзгамаган.

3.3. **Олтинкўл туманидаги « Пароқ водий алиплари » фермер хўжалигининг иқтисодий кўрсаткичлари тахлили.**

Республикамизда иқтисодиёти кундан кун сайин ривожланиб бораётганлиги, шу билан дунёда, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози кечаётган бир вақтда Ўзбекистонда фермер хўжалигининг иқтисодий самарадорлиги бир нечта кўрсаткичларини бир неча усуллар ёрдамида аниқланади. Бунинг учун ялпи маҳсулот, ишлаб чиқариш ҳаражатлари ва хўжалик фаолияти натижасида олинган фойда асос бўлади. Рентабеллик даражасини фойданинг ишлаб чиқариш ҳаражатларига нисбати орқали топилишини инобатга оладиган бўлсак, равшан бўладики, фойданинг даражаси юқори ва ҳаражатларнинг нисбатан паст даражада бўлиши талаб этилади.

Пахта етиштириш ва унинг иқтисодий самарадорлигини ошириш, ҳаражатларни камайтириш аграр соҳа иқтисодиётини мустаҳкамлашнинг асосий вазифасидир. Чунки пахта хом ашёси саноат корхоналари учун ўта мухим ва зарурий махсулот ҳисобланади. Бундан ташқари пахта хом ашёси республиканинг асосий валюта тушумини таъминлаб берувчи товар маҳсулоти ҳисобланади.

Пахта етиштиришда кейинги йилларда бир қатор ўзгаришлар рўй бермоқда. Жумладан, пахта етиштиришни кўпайтириш экин майдонлари ҳисобига эмас, аксинча ҳаражатларни камайтириб, ҳосилдорликнинг ортиши ҳисобига эришилмоқда.

Олтинкўл туманидаги «Пароқ водий алиплари» фермер ҳўжалигида 2014 йилда 32.гектар майдонда пахта етиштирилиб, гектарига 36.7 центнердан ҳосил олинган. Пахта майдони 2014 йилда 2012 йилга нисбатан ўзгарган.

Олтинкўл туманидаги Парок водий алиплари фермер хўжалигида пахта ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлиги. 5- жадвал.

№	Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	2012 й,	2013 й,	2014й	2014 йилда 2012 йилга нисбатан %
1	Экин майдони	га	37,7	37	32	84,9
2	Ҳосилдорлик	ц\га	35,6	36,9	36,7	103,1
3	Ялпи ҳосил	ц	1342,12	1365,3	1174,4	87,5
4	Ишлаб чиқариш ҳаражатлари Шундан: иш ҳақи	м,с м,с	96840,4 21304,9	100603,1 24446,5	88777,9 22372,0	91,7 105,0
5	Ҳодимлар сони	Нафар	16	16	16	100,0
6	Ялпи маҳсулот	м,с	106866,7	112831	101423,6	94,9
7	Фойда	м,с	10026,3	12227,9	12645,7	126,1
8	1 центнер пахтани Таннархи	сўм	72154,8	73685,7	75594,3	104,8
9	1 центнер пахтани сотиш баҳоси	сўм	79625,3	82641,9	86362,1	108,5
10	1 гектар ҳисобига: а) ялпи маҳсулоти	м.с	2834,7	3049,5	3169,5	111,8
11	1 ҳодим ҳисобига: а) ялпи маҳсулот б) иш ҳақи	м.с м.с	6679,2 1331,6	7051,9 1527,9	6339,0 1398,3	94,9 105,0
12	Рентабеллик	%	10,4	12,2	14,2	+3.8

Манба: Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалиги маълумотлари асосида тузилди.

5-жадвалда Олтинкўл туманидаги « Пароқ водий алиплари» фермер хўжалигида пахта ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари акс эттирилган. Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, пахта етиштиришда 2012-2014 йилларда иқтисодий самарадорлик

бир оз яхшиланган. Буни биз якуний иқтисодий самарадорлик кўрсаткичи бўлган рентабеллик даражасидан кўришимиз мумкин. Рентабеллик даражаси таҳлил этилаётган даврда +3.8даражага яхшиланган. Аммо бу кўрсаткич ҳозирги бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида кенгайтирилган такрор ишлаб

чиқариш жараёнини таъминлай оладиган 35-40%лик даражадан анча пастдир.

Рентабеллик ошишининг омили сифатида эса ялпи маҳсулотнинг ишлаб чиқариш ҳаражатларига нисбатан устун даражада ўсишини кўрсатиш мумкин. Хақиқатдан, 2012-2014 йилларда ишлаб чиқариш ҳаражатлари 91.7фоизга камайган бир пайтда ялпи маҳсулотнинг ҳажми 94.9фоизга камайган ,сабаби экин майдонини қисқарганлигини атижасидир. Ялпи маҳсулот билан ишлаб чиқариш ҳаражатларининг фарқи сифатида тахлил даврида 72154,8 минг сўмдан 75594,3 минг сўмгача етган ёки 104.8 фоизга ортган.

1 гектар ҳисобига олинган ялпи маҳсулот ҳажми 10026,3минг сўмдан 3169,5
 минг сўмга етган ёки 111.8фоизга ўзгарган.

Ишлаб чиқариш ҳаражатларини ялпи ҳосилга бўлиш натижасида 1 ц пахтанинг таннархини топиш мумкин. Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида таннарх 72154,8 сўмдан тушган бир даврда пахтанинг сотиш баҳоси 86362,1сўмга тўгри келган. Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида 1 ц пахта таннархи 2012 йилдаги 72154.8 сўмдан 2014 йилда 75594,3сўмга етган ёки 104.8%га ошган. Давлат буюртмаси учун контрактация шартномаси асосида етиштирилаётган 1 ц пахтанинг сотиш баҳоси эса 2012 йилдаги 79625,3 сўмдан 2014 йилда 86362.1 сўмга етган ёки 108.5% га ошган.

Фермер хўжалигини ривожлантиришда асосий восита сифатида махсулотга кетган харажатларни тўғри тақсимланишидир.Биз тахлил қилаётган фермер хўжалигини моддий харажатларини жадвалда акс этган.

Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер ҳўжалигида пахта етиштириш харажатлари ва уларни акс этирилган 6- жадвал маълумотларидан

кўриниб турибдики хўжаликда охирги уч йилда ишлаб чиқариш харажатлардан моддий харажатларнинг унуми 2012 йилга нисбатан 2014 йилда камайган. Бу ижобий холат хисобланади. Сабаби моддий харажатлар пахта хосилдорлигига таъсир кўрсатувчи омиллар киради. Улар жумласига уруғлик,ўғитлари ёқилғи мойлаш материаллари ва бошқа иш ва хизматлар

Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалигида пахта етиштириш ҳаражатлари ва уларнинг таркиби. 6 жадвал.

№	Ҳаражатлар	2012 йил.		2013 йил.		2014 йил.	
	Тури	м,с	%	м,с	%	м,с	%
1	Моддий ҳаражатлар	62946,3	65	24136	63,7	48809	63,2
	а) уруғлик	14041,9	14,5	4054,8	14,9	9908	15,3
	б)ўғитлар	15688,1	16,2	9992,2	16,8	20158	16
	в) Ё,М,М	12492,4	12,9	4851,4	13,6	10592	13,2
	г) иш ва ҳизматлар	13751,3	14,2	4537,5	14,2	5174	12,6
	д) бошқа моддий ҳаражатлар	6972,5	7,2	699,9	4,2	2977	6,1
2	Меҳнат ҳақи ҳаражатлари	21304,9	22	8791,2	24,3	21834	25,2
3	Ижтимоий ажратмалар	1646,3	1,7	679,3	1,7	2108	2
4	Асосий воситалар ва номоддий активлар эскириши	6004,1	6,2	2797,3	6,1	7418	5,9
5	Бошқа ҳаражатлар	4938,9	5,1	3556,4	4,2	4131	3,7
Жами ҳаражатлар		96840,4	100	100603,1	100	88777,9	100

Манба: Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалиги маълумотлари асосида тузилди.

киради. Ёқилғи ва мойлаш ва материаллари махсулот ишлаб чиқришга нисбатан бир хилга ўзгармаган.

Фермер хўжалиги аъзолари иш хаки тулаш учун 25.2 фоиз атрофида ажратилган. Иш хаки 2012 йилда 21304,9 минг сўмдан 2014 йилда 21834 минг сўмга етган.

Аввалги бўлимда таъкидланганидек, хўжаликнинг асосий воситалари мавжуд бўлиб, тегишли миқдорда (7418 минг сўм) амортизация тўловлари ўтказиб борилган.

Жами ишлаб чиқариш ҳаражатлари 2012 йилдаги 96840,4 минг сўмдан 2014 йилда 88777,9 минг сўмгача ўзгарган.

Етиштирилган пахта хосилининг ялпи махсулоти микдори тайёрлов корхоналарига етказилган пахтанинг кайси навга кабул килинишига боглик. Энди хўжаликнинг иқтисодий самарадорлик омилларидан бўлган пахта сифатини кўриб чиқамиз. 7-жадвалда Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида етиштирилган пахтанинг навлар бўйича тақсимланиши акс эттирилган. Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, 2012 йилда Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида сотилган пахтанинг 15.0 фоизи ёки 201.3 центнери юқори 1-навларга тегишлидир Бундан ташқари, 1020.ц ёки 76.0% 2-навга,120.8ц ёки 9%3навга пахта топширилган. 2012-2014 йилларда Олтинкўл вилоятининг барча ҳудудлари сингари пахта теримини камида 70% кўсаклар очилганда бошланган ва бирданига териб олинган. Теримни отряд усулида олиб бориш ташкил қилинган. Ушбу чора тадбирлар ўз ижобий натижасини берган ҳолда 2014 йилда 75.8% қисми ёки 890.ц пахта 1-навга, қолган 15.7% қисми ёки 184.3ц пахта 2-навга, 8.5%қисми 99.8 ц пахта 3-навга топширилган. Ушбу ҳолат фермер хўжалигининг пахтадан салмоқли пул даромади олишининг омили бўлган.

Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида суғориш учун сув билан таъминланганлик даражаси яхши,катта фарғона каналидан олинадиган сув меъёрдагидан кўра 2014йилда 10-11% га кўп таъминланган. Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида охирги уч йил мобайнида Турон, С.6524 пахта нави экиб келинган. Хўжаликда минерал ва органиқ ўғитлардан илмий асосланган тавсияларга асосан фойдаланишга ҳаракат қилинмоқда.

Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалигини сотилган жами пахтасини навлар бўйича тақсимланиши. 7- жадвал

Саноат нави	Синфи	2012- йил.		2013 йил.		2014- йил	
		миқдори ц	%	миқдори ц	%	миқдори ц	%
	1	201,3	15	1125,0	82,4	890,0	75,8
I	2	1020,0	76	137,9	10,1	184,3	15,7
	3	120,8	9	102,4	7,5	99,8	8,5
	Жами	1342,1	100,0	1365,3	100,0	1174,1	100,0
	1						
II	2						
	3						
	Жами						
	1						
III	2						
	3						
	Жами						
	1						
IV	2						
	3						
	Жами						
Ҳаммаси		1342,1	100	1365,3	100	1174,1	100

Манба: Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалиги маълумотлари асосида тузилди.

Бундан ташқари қиш ойларида хўжалик аъзоларининг ва маҳалла фуқароларининг уйларидан органиқ ўғитларни чиқариб, январ-феврал ойларида хўжалик майдонларига солиш керак.

Юқоридаги барча чора-тадбирларни ўзида жамлаган ҳолда Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида пахта етиштиришни 15-20% гача ошириш мумкин. Бунинг учун юқорида тавсия қилинган тадбирларни ўзида жамлаган пахта етиштиришни кўпайтириш дастури тузиш зарур.

Иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш шароитида фермер хўжалигининг иқтисодий самарадорлиги бир нечта кўрсаткичлар ёрдамида аниқланади. Бунинг учун ялпи маҳсулот, ишлаб чиқариш ҳаражатлари ва хўжалик

фаолияти натижасида олинган фойда асос бўлади. Рентабеллик даражасини фойданинг ишлаб чиқариш ҳаражатларига нисбати орқали топилишини инобатга оладиган бўлсак, равшан бўладики, фойданинг даражаси юқори ва ҳаражатларнинг нисбатан паст даражада бўлиши талаб этилади. Ислоҳотларнинг ҳозирги босқичида, эркин нархлар амал қилувчи бозор иқтисодиётида моддий –техника ресурсларининг нархлари ва ўз навбатида буғдой ишлаб чиқариш ҳаражатлари объектив тарзда ўсиб боришини келтириб чиқаради. 8-жадвалда Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигининг ғаллачилик тармоғида иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари келтирилган. Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, таҳлил этилаётган 2012-2014 йилларда бир қатор ижобий натижаларга эришилган. Жумладан, экин майдони 2012 йилда 28.0 га ташкил этган бўлса 2014 йилга келиб 28.7 га ташкил этди, 102,5%га кўпайди. Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида буғдой ишлаб чиқариш ҳаражатлари 2012 йилдаги 47094,4 минг сўмдан 2014 йилда 54254,7 минг сўмга етган ёки 115.2 фоизга ортган. Хозирги мураккаб ўтиш шароитида буғдой етиштириш учун талаб қилинадиган моддий-техника ресурсларининг нархлари ортиб бориши объектив жараён бўлганлиги учун ишлаб чиқариш ҳаражатлари ортиб бормоқда.

Ушбу ҳолат албатта биз таҳлил қилаётган фермер хўжалигига ҳам таалluқлидир. Ривожланишга ҳаракат қилаётган Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида ялпи маҳсулотни ишлаб чиқариш ҳаражатларидан устун даражада ўстиришга эришилган. Буғдой ялпи маҳсулоти ҳажми 2012 йилдаги 1747,2 минг сўмдан 2014 йилда 1805,23 минг сўмга етган ёки 103.3 фоизга ортган. Бунинг асосий омиллари сифатида ҳосилдорликнинг 62.4 дан 62.9 ц/га ўзгариши, 1 ц буғдойнинг сотиш баҳоси 36845,5 сўмдан 41798,3 сўмгача ортишини кўрсатиш мумкин.

Ғаллачилик тармоғидаги ялпи махсулот ҳажмидан ишлаб чиқариш ҳаражатларини айириб ташлаш натижасида фермер хўжалигининг фойдаси

Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалигида буғдой етиштиришнинг иқтисодий самарадорлиги. 8- жадвал.

№	Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	2012 й	2013 й	2014 й	2014 йилда 2012 йилга нисбатан %
1	Экин майдони	га	28	28,7	28,7	102,5
2	Ҳосилдорлик	ц\га	62,4	60,3	62,9	100,8
3	Ялпи ҳосил	ц	1747,2	1730,61	1805,23	103,3
4	Ишлаб чиқариш харажатлари Шундан: иш ҳақи	м,с м,с	47094,4 9042,1	49575,6 9915,1	54254,7 11664,8	115,2 129,0
5	Ходимлар сони	Нафар	4	4	4	100,0
6	Ялпи маҳсулот	м,с	64376,6	66282,4	75455, 5	117,2
7	Фойда	м,с	17282,1	16706,8	21200,8	122,7
8	Фермер даромади	м,с	8240,0	6791,7	9536,0	115,7
9	1 центнер бугдойни Таннархи	Сўм	26954,2	28646,3	30054,2	111,5
10	1 центнер бугдойни сотиш баҳоси	сўм	36845,5	38300	41798,3	113,4
11	1 гектар ҳисобига: а) ялпи маҳсулоти б) фермер даромади	м,с м,с	2299,2 280,8	2309,5 236,6	2629,1 360,6	114,4 128,4
12	1 ходим ҳисобига: а) ялпи маҳсулот б) иш ҳақи	м,с м,с	16094,1 2260,5	16570,6 2478,8	18863,9 2916,2	117,2 129,0
13	Рентабеллик	%	36,7	33,7	39,1	106,5

Манба: Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалиги маълумотлари асосида тузилди.

ҳисобланади. Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида ғаллачиликдаги фойда 17282,1 минг сўмдан 21200,8минг сўмгача ёки 12.7фоизга ортган.

Фермер хўжалигининг ердан фойдаланиш бўйича иқтисодий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлари анча яхшиланган. Жумладан 1 гектар буғдой экилган майдонга тўғри келувчи ялпи маҳсулот ҳажми 2012 йилдаги 2299,2 минг сўмдан 2014 йилда 2629,1 минг сўмга етган ёки 14.4 фоизга ўсганлигини маълумотлар иасдиқламоқдалар. Пароқ водий алиплари фермер хўжалигининг ғаллачилик тармоғида ишлаш учун жалб этилган 4 нафар ишчининг ўртача ҳар бирига тўғри келувчи ялпи маҳсулот ҳажми 2012 йилдаги 16094,1 минг сўмдан 2014 йилда 18863,9минг сўмгача ўзгарган ёки 117.2 фоизга ўзгарган. Шу ўринда ҳар бир ишчининг йиллик иш ҳақи 2916,2 минг сўмни ташкил этган.Юқоридаги барча кўрсаткичларни умумлаштирган ҳолда ғаллачиликда якуний иқтисодий самарадорлик кўрсаткичи бўлган рентабелликни аниқлаш мумкин. Фермер хўжалигининг ғаллачиликдан олган фойдасини жами ишлаб чиқариш ҳаражатларига нисбатини фоиз ҳисобида олиш натижасида рентабеллик даражаси 2012 йилдаги 36.7% даражадан 2014 йилда 39.1 % га етган. Бу кўрсаткичнинг яхшиланиши сабаби юқорида таъкидланганидек, ялпи маҳсулот ҳажмини ишлаб чиқариш ҳаражатларига нисбатан устун даражада ўсиши ҳисобланади. Аммо бу ҳали кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш жараёнини таъминлай олмайди. Ҳозирги шароитда оптимал рентабеллик бўлган 50-55%ли рентабеллик даражасига эришиш учун ҳали имкониятлар мавжуд. Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида буғдой етиштириш харажатлари ва уларни акс этирилган 9- жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики хўжаликда охирги уч йилда ишлаб чиқариш харажатлардан моддий харажатларнинг унуми 2012 йилга нисбатан 2014 йилда камайган. Бу ижобий холат хисобланади. Сабаби моддий харажатлар буғдой хосилдорлигига таъсир кўрсатувчи омиллар киради. Улар жумласига уруғлик,ўғитлари ёқилғи мойлаш материаллари ва бошқа иш ва хизматлар киради.

Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалигида буғдой етиштириш ҳаражатлари ва уларнинг таркиби 9-жадвал

№	Харажатлар тури	2012 й		2013 й		2014 й	
		минг сўм	%	минг сўм	%	минг сўм	%
1	Моддий харажатлар	29575,3	62,8	30489,0	61,5	33475,1	61,7
	а) уруглик	4521,1	9,6	4561,0	9,2	5534,0	10,2
	б) угитлар	8571,2	18,2	8973,2	18,1	9657,3	17,8
	в) Ё,М,М	6922,9	14,7	7138,9	14,4	7649,9	14,1
	г) иш ва хизматлар	6970,0	14,8	7039,7	14,2	7487,1	13,8
	д) бошка моддий харажатлар	2590,2	5,5	2776,2	5,6	3146,8	5,8
2	Мехнат хаки харажатлари	9230,5	19,6	9915,1	20	11664,8	21,5
3	Ижтимоий ажратмалар	3061,1	6,5	3073,7	6,2	3201,0	5,9
4	Асосий воситалар ва номоддий активларни эскириши	2307,6	4,9	2577,9	5,2	2712,7	5
5	Бошка харажатлар	2919,9	6,2	3519,9	7,1	3201,0	5,9
	Жами	47094,4	100	49575,6	100	54254,7	100

Манба: Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалиги маълумотлари асосида тузилди.

Ёқилғи ва мойлаш ва материаллари махсулот ишлаб чиқришга нисбатан бир хилга ўзгармаган.

Фермер хўжалиги аъзолари иш хаки тулаш учун 21.5 фоиз атрофида ажратилган. Иш хаки 2012 йилда 9230,5 минг сўмдан 2014 йилда 11664,8 минг сўмга етган.

Аввалги бўлимда таъкидланганидек, хўжаликнинг асосий воситалари мавжуд бўлиб, тегишли миқдорда (2712,7 минг сўм) амортизация тўловлари ўтказиб борилган.

Жами ишлаб чиқариш ҳаражатлари 2012 йилдаги 47094,4 минг сўмдан 2014 йилда 54254,7 минг сўмгача ўзгарган.

Порлоқ водий алиплари фермер хўжалигида пахта етиштириш Олтинкул туманининг 2014 йилдаги ўртача кўрсаткичлари билан таққослама таҳлили 11-жадвал

№	Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	Олтинкул туманидаги жами 159 та фермер хўжаликлари	Порлоқ водий алиплари фермер хўжалиги 2014й.	Туманга нисбатан %
1	Экин майдони	га	5886	32	Х
2	Хосилдорлик	ц/га	36,9	36,7	99,5
3	Ялпи хосил	ц	217193,4	1174,4	0,5
4	Ишлаб чикариш харажатлари	м,с	16856206	88777,9	Х
	Шундан иш хаки	м,с	4394000	23654	Х
5	Ходимлар сони	нафар	-	20	Х
6	1ц пахтани таннархи	сўм	77609,2	75594,3	97,4
7	1ц пахтани сотиш бахоси	сўм	84662,1	86362,1	102,0
8	Ялпи махсулот	м,с	18388049,4	101423,7	Х
9	Фойда	м,с	1531843,3	12645,7	Х
10	1 га хисобига: а) ялпи махсулот	м,с	18382163,4	101391,7	0,6
11	1 ходим хисобига ялпи махсулот	м,с		5071,2	
12	Рентабеллик	%	9,1	14,2	+5.1

Манба: Олтинкул туманидаги Порлоқ водий алиплари фермер хўжалиги,туман статистика бошқармаси маълумотлари асосида тузилди.

11-жадвалда Олтинкўл тумандаги « Пароқ водий алиплари »фермер ҳўжалиги Олтинкўл тумани билан пахта етиштиришнинг солиштирма иқтисодий кўрсаткилари акс эттирилган. Жадваллардаги маълумотлардан кўриниб турибдики фермер ҳўжалигининг иқтисодий самарадорлиги туманга

нисбатан анча юкори бўлиб айрим кўрсаткичларни тахлил қилганимизда иқтисодий самарадорликнинг асосий кўрсаткичи бўлган рентабелликнинг 9.1 фоиздан 14.2 фоизга яъни +5.1%га камайганлигини таблицада кўришимиз мумкин.Хулоса қилиб сўз юритадиган бўлсак «Пароқ водий алиплари» фермер хўжалигида пахта етиштиришнинг иқтисодий самарадорлигининг паст рентабеллик билан ишлаб келаётган фермер хўжаликларига тавсия қилишимиз мумкин.

3-боб: Пароқ водий алиплари фермер ҳўжаликида мехнатни илмий ташкил этишни такомиллаштириш йўллари.

3.1. Олтикул туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида мехнат жараёнини тартибга солишни такомиллаштириш йўллари.

2014 йил соғлом бола йилида кўрилган амалий чоралар натижасида мамлакатимизда 1миллионга яқин янги иш ўринлари яратилди, уларнинг 500 мингга ортиғи қишлоқ жойларда ташкил этилди. Кичик бизнес соҳасида 390 мингдаг зиёд, шу жумладан, хизмат кўрсатиш соҳасида 270 мингдан ортиқ янги иш ўринлари очилди.

Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида мехнат жараёнини тартибга солишни такомиллаштиришни олдини олишда дастлаб мехнат тақсимотини тартибга келтириш мақсадга мувофиқ хисобланади. Шундан келиб чиқиб мехнат тақсимотини мазмун мохиятини тушунимиз керак.

Меҳнат тақсимоти ва кооперациясининг ҳар қандай шаклларида ижрочиларнинг самарали, юқори унум билан ишлашининг зарур шарти иш ўринларини ташкил этиш ва уларга хизмат кўрсатишдир. Иш ўрни ҳар қандай ишлаб чиқариш ва меҳнат жараёнининг биринчи бўғини бўлиб, айнан иш ўрнида ишлаб чиқариш жараёни учта элементининг ҳаммаси: меҳнат ашёлари, меҳнат воситалари ва ишчи кучи, яъни ижрочи ходимнинг жонли меҳнати ягона бўлиб бирлашади, бу ҳамкорлик натижасида эса янги истеъмол қийматлари, меҳнат маҳсулотлари яратилади. Шунинг учун ҳам иш ўринларини ташкил этишга катта эътибор берилади

Иш ўрни — ишлаб чиқариш маконининг бир қисми бўлиб, унда барча асосий ва ёрдамчи технологик ускуналар, мосламалар, асбоблар, иш мебеллари ва махсус қурилмалар жойлашган бўлади ва улар муайян турдаги ишларни бажариш учун мўлжалланган бўлади. Иш ўрни ичида иш зонаси ажратилади, бу уч ўлчовли макон бўлиб, унинг доирасида ходимнинг барча асосий меҳнат ҳаракатлари амалга оширилади. Бу зона иш ўрнинит энг фаол қисми ҳисобланади ва уни ташкил этишга алоҳида талаблар қўйилади: инсоннинг

антропометрик ва биомеханик параметрларига мос келиши, физиологик жиҳатдан оқилона иш вазиятини, тана аъзолариниш меҳнат ашёларига, асбоб ёки машиналар ва механизмларни бошқариш органларигача бўлган масофа, шунингдек меҳнат ҳаракатларининг хавфсизлигини ва меҳнат шароитларининг зарарсизлигини кафолатлаш. Иш ўрни ва иш зонасини ташкил этишга қўйиладиган талабларни фаннинг махсус тармоғи — эргономика томонидан ишлаб чиқилади. Бу фаннинг вазифаси — инсонинг меҳнат жараёнларидаги функционал имкониятларини ўрганиш ва энг мақбул меҳнат шароитларини яратиш юзасидан тавсияномалар ишлаб чиқишдир. Бу шароитлар асбоб-ускуналар, меҳнат шароитлари ва технологияларнинг тузилиши инсон организмининг психо-физиологик хусусиятларига мос келишишини таъминлайди.

Бугун иш ўринлари бир қатор белгиларга кўра таснифлаштирилади. Улар механизация даражаси бўйича 5 гуруҳга бўлинади: қўл, машина-қўл ва механизациялаштирилган, автоматлаштирилган ва аппаратурали иш ўринлари.

Фермер хўжаликларида асосан қўл мехнатига таянади Лекин қўл иш ўринлари мехнат унумдорлигини ўсига салбий таъсир этади ва шу билан инсоннинг ишлаши учун табий иқлим шроитлар иссив ва совуқ,шамол ёмғир ва бошқалар хам ўз таъсирини кўрсатади. Қўл ишида иш ўринларидаги барча меҳнат жараёнлари қўл билан амалга оширилади, қўл асбоблари қўлланилади, меҳнат ашёларини ўзлаштиришнинг асосий энергия манбаи одамнинг жисмоний кучи ҳисобланади.

Машина-қўлда иш бажариладиган иш ўринларида меҳнат буюмларига механизмлар билан ишлов бериш (ўзгартириш) ва ташқи энергия (электр, иссиқлик, кинетик) ҳисобига, лекин бевосита ходимнинг иштироки билан ишлов бериш киради.

Механизациялаштирилган иш ўринлари қўл ва машина-қўдца иш бажариладиган иш ўринларидан шу билан фарқ қиладики, асосий технологик жараёилар тўла-тўкис машиналар ва механизмлар билан амалга оширилади, ходим зиммасида эса фақат машиналарни бошқариш қолади, яъни инсоннинг

қуввати бошқарувга сарф этилади, меҳнат буюмини ўзгартириш эса унинг зиммасига кирмайди. Механизациялаштирилган иш ўринларига ярим автоматларда ишлайдиган станокчилар, автотранспорт ҳайдовчилари, экскаватор ёки бульдозер машинистлари, қудуқлар қазийдиган пармаловчи усталар ва бошқа кўпгина касблар ва иш турларини бажарадиган ходимларнинг иш ўринлари киради. Бу ерда машина автомат тарзида эмас, балки инсоннинг доимий бошқарувида ишлайди.

Автоматлаштирилган иш ўринларида бутун технологик жараёни станок, машина ёки автомат тарзида ҳаракат қиладиган агрегат ёрдамида инсон иштирокисиз амалга оширилади, ходим зиммасида фақат автоматни ишга тушириш ва тўхтатиш унинг ишини назорат қилиш ва зарур бўлганда созлаш ва ярим созлаш ишлари қолади. Ходимнинт анчагина вақти бўшаб қолади, бу вақгдан кўп станокли хизмат кўрсатишда ва меҳнат унумдорлигини оширишда фойдаланиш мумкин бўлади.

Аппаратурали иш ўринлари турли аппаратлар билан жиҳозланган бўлиб, улар ёрдамида иссиқлик, электр, кимёвий ва биологик энергия ҳисобига меҳнат буюмига таъсир кўрсатилади. Автоматлашган жараёнларда бўлгани каби ходим фақат аппаратуралар бажарадиган жараёнларни кузатади ва назорат қилади, зарурат туғилганда уларни тартибга солади.

Ихтисослашув белгиси бўйича барча иш ўринлари ихтисослашган ва универсал иш ўринларига бўлинади. Мазқур вазифаларни бажариш учун жиҳозланган ихтисослашган иш ўринларида бир хил ёки операциянинг мазмуни ва ишлар тури бўйича бир-бирига яқин вазифалар бажарилиши мумкин (қолипловчи, термист, бурғуловчи, ҳисоблаш машинаси оператори ва ҳоказоларнинг иш ўринлари). Универсал иш ўринларида хилма-хил ишлар бажарилади. Бундай иш ўринлари одатда асбоб-ускуналар кичик серияли ва бир хил ишлаб чиқариш шароитида бир иш тарзида тезда бошқасига ўтиб ишлаш имконини берадиган бир қатор станоклар ва механизмлар бўлади (масалан, таъмирлаш — техника устахоналари, аҳолига маиший хизмат кўрсатиш ва шу каби шароитларда).

Ниҳоят иш ўринлари барқарорлик белгисига қараб таснифланиши мумкин: улар битга иш ўрнида жойлашган ва жиҳозланган муҳим иш ўринларига (масалан, сганокчилар, йиғувчилар аппаратчиларнинг иш ўринлари) маконда доимо жойини алмаштириб турадиган кўчма иш ўринлари (қурувчилар, кон ишчилари, навбатчи ёки таъмирловчи ходимларнинг иш ўринлари).Хозирги кунда ММТПлар иштироқида қишлоқ хўжалик махсулотларида пахта ва ғалла махсулотларини йиғишда янги зомонавий камбайинларни ишлатилиши.

Лекин иш ўринлари қанчалик хилма-хил бўлмасин, улар қандай туркум ва гуруҳларга бўлинмасин, иш ўринларини ташкил этиш учун умумий, мажбурий талаблар ҳам мавжуд. Бу талабларни айнан учта ибора: таъминлаш, режалаштириш ва хизмат кўрсатиш деган ибора билан ифодалаш мумкин. Ташкил этишнинг бу элементлари жуда муҳим ва эътибор беришга моликдир.

Иш ўрнини таъминлаш деганда унда жамланган меҳнат воситалари асосий технологик ва ёрдамчи асбоб-ускуналар технологик ва ташкилий жиҳозлар билан алоқа ва сигнал бериш воситалари, меҳнатни муҳофаза қилиш ва хавфсизлик техникасини жами тушунилади. Асосий технологик ускуналарга: станоклар, иш маншналари, агрегатлар, автомат линиялар, технологик аппаратуралар ва шу кабилар, яъни ишлаб чиқариш жараёнига ёрдам берадиган барча нарсалар киритиладн

Ёрдамчи асбоб-ускуналар: транспортёрлар, рольганглар ва бошқа транспорт воситаларини йиғиш, пайвандлаш ва синаш стендлари, турли юк кўтариш қурилмалари ва ҳоказолар киради.

Асосий ва ёрдамчи технологик асбоб-ускуналарга ҳамда технологик ва ташкилий жиҳозлаш ашёларига қаттиқ эргономик талаблар қўйилади. Эргономика инсониятнинг меҳнат жараёнларидаги функционал имкониятларини ўрганади ва ишчанлик қобилиятини, юксак меҳнат унумдорлигини ва ишловчилар сонини саклашни таъминлайдиган қоидаларни ишлаб чиқади.

Эргономика „Инсон — машина — муҳит" тизимини ўрганадиган, инсоннинг танаси антропометрик мезонларини физиологик ва психо-

физиологик хусусиятларини, шунингдек ишлаб чиқаришга қўйиладиган санитария-гигиена талабларини белгилаб беради.

Иш ўрнини режалаштириш деганда ишлаб чиқаришнинг ўзаро бир-бири билан функционал жиҳатдан боғланган барча воситалари, меҳнат буюмлари ва ходимнинг ўзи уч ўлчовли маконда мақсадга мувофиқ жойлашуви тушунилади. Бунда меҳнат воситалари ва буюмларнинг жойлашуви иккига асосий талабга жавоб бериши лозим: бир томондан иш жойида ҳамма нарсанинг бир ерда тўпланиб қолишига, иккинчи томондан, ортиқча ҳаракатларга меҳнат буюмлари жиҳозлар ва тайёр маҳсулотлар орасида у ёқдан бу ёққа юришларга барҳам берилиши керак, Меҳнат воситалари ва буюмларини жойлаштириш қоидаларишшг бузилиши одатда иш вақтининг унумсиз сарф этилишига ва ходим куч-ғайратининг бекор кетишига эртароқ чарчаб қолиши ва меҳнат унумдорлигининг пасайишига олиб келади. Иш ўрнини оқилона режалашгиришни таъминлаш учун қуйидаги тамойилларга риоя қилиш зарур:

—иш макони энг кичик бўлиши, лекин иш ҳолатларида антропометрик кўрсаткичларни ҳисобга олган ҳолда барча меҳнат ҳаракатларининг эркин амалга оширилиши учун етарли бўлиши лозим;

—асбоб-ускуналарнинг жойлаштирилиши асосий иш зонасида амалга оширилиши, уларнинг бошқариш органлари бўлса ходимнинг қўли етадиган доирада бўлиши керак;

—ходим учун қулай иш ҳолатининг яратилиши у ортиқча ҳаракатлардан айланиш, бурилиш, эгилиш ва қўшимча чарчашни келтириб чиқарадиган ортиқча куч-ғайрат сарфлашдан ҳоли бўлиши лозим;

—барча ҳолларда иш ҳолати гавданинг, бош ва қўл-оёқларнинг қулай ҳаракат қилишини таъминлаши лозим;

Меҳнатни ташкил этишда уни нормалаш катта роль ўйнайди. Меҳнатни нормаларсиз, яъни (миқдори ва сифатини) бирор ҳажмдаги иш ёки операцияларни бажариш учун зарур бўлган меҳнатни белгиламай туриб, уни ташкил этиб бўлмайди.Хозирги кунда фермер хўжаликларида махсулот ишлаб чиқариш учун мехнатни илмий такил қилиш механизларидан асосийси мехнатни

нормалаш ва тартига келтириш хозирги куннни талабларидан келиб чиқиб қайта кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ деб хисоблаймиз.Чунки айрим ишчи ва хизматчиларини иш меъёрлари нормалаштирилмаган ;Жумладан сувчи тўланадиган иш хақи ,гектарчини чопиқ учун тўланадиган иш хақлари хозирги кун талабларидан келиб чиқиб қайта кўриб чиқиш керак.

Меҳнатни нормалаш энг самарали меҳнат усули ва методларини танлашда, меҳнат тақсимоти ва кооперациясининг энг яхши шаклларини иш жойларини ташкил этиш ва уларга хизмат кўрсатишнинг рационал тизимини белгилашда қўлланилади. **Меҳнатни нормалаш** — бу ишлаб чиқаришни бошқариш соҳасидаги иқгисодий фаолиятнинг муҳим тури бўлиб, унинг ёрдамида зарур меҳнат харажатлари белгиланади, унинг натижалари аниқланади, турли тоифадаги ходимлар меҳнатининг кооперацияси амалга оширшиди, улар иш ўринларига қўйилади. Ишлаб чиқариш ва меҳнатни ташкил зтиш эҳтиёжларидан келиб чикиб, меҳнат нормалари турли кўринишларда намоён бўлади.

Меҳнат нормаларининг барча турлари ичида асосийси — вақт нормаси бўлиб, у бир бирлик маҳсулот, операцияни бажаришга сарфланган бир ишчи ёки ишчиларнинг сарфлаган вақти билан ўлчанади. Вақт нормаси ($t_н$) киши-соат, ёки киши-минутда ўрнатилади. Унинг таркибига вақт харажатларининг асосий вақт ($t_{ас}$), ёрдамчи вақт ($t_{ёр}$), иш жойига хизмат кўрсатиш вақти ($t_{х.к.}$), тайёрлов ва якунлов вақти ($t_{т.я.}$), дам олиш ва шахсий эҳтиёжлар вақти ($t_{д.о.э.}$) ҳамда ишлаб чиқаришда тўғрилаб бўлмайдиган танафус вақтлари ($t_{и/ч.т}$)ни ўз ичига олади.

$t_н = t_{ас} + t_{ёр} + t_{х.к.} + t_{т.я.} + t_{до.э} + t_{и/ч.т}$

Маҳсулот ишлаб чиқариш нормаси $Т_н$ (иш даври давомийлигини вақт нормасига бўлиш билан аниқланади);

$Т_н = Ф_с + Ч_{рб} / t_н$;

Бу ерда: $Ф_с$ - (соат, смена, декада, ой) ишлаб чиқариш нормасини қўллашни кўзда тутган иш вақтининг давомийлиги;

$Ч_{рб}$ – бир бирлик маҳсулотни ишлаб чиқаришда банд бўлган ишчилар сони.

$t_н$ – бир бирлик маҳсулотга сарфланадиган вақт нормаси (киши-соат, киши-минут).

Фермер хўжаликларида банд бўлган ишчи ва хизматчиларини меҳнат нормаларининг қамраб олиш даражаси қўйидаги формалу билан аниқлаш мумкин:

$К_{он}= Ч_{рн}/ Ч_{ро}$

Бу ерда: $Ч_{рн}$ – корхона бўйича ишловчиларнинг меҳнати нормалар асосида қамраб олинганлиги.

$Ч_{ро}$ – ушбу тоифадаги ишловчиларнинг умумий миқдори.

Фермер хўжалигида илмий асосланган нормалар салмоғини аниқлаш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

$Д_{но}= Ч_{но}/ Ч_{ро}$

Бу ерда - $Ч_{но}$ илмий асосланган нормалар асосида ишловчилар сони;

$Ч_{ро}$- меҳнати нормалаштириладиган ишловчиларнинг умумий сони.

$Д_{но}= К_{но}/ К_{он}$

Бу ерда - $К_{но}$ илмий асосланган нормаларнинг умумий миқдори;

$К_{ро}$- нормаларнинг умумий сони.

Шу билан бир қаторда ишлаб чиқариш нормасининг бажарилиш ($У_в$) ҳолатини таҳлил қилиш ҳам корхона бўйича меҳнат унумдорлиги даражасини аниқлашга ёрдам беради.

$У_в =В_ф/ В_н$

Бу ерда – $В_ф$, $В_н$ вақт бирлиги ичида ишчилар томонидан ҳақиқатда ва ишлаб чиқариш нормаси бўйича ишлаб чиқарган маҳсулот миқдори.

Айниқса, вақт нормасининг бажарилиш ($У_т$) ҳолатини таҳлил қилиш вақт сарфини ёритишга ёрдам беради.

$У_т = (Т_н/ Т_ф) х 100\%$

Бу ерда – $Т_н$, $Т_ф$ маҳсулот ишлаб чиқаришга сарфланган вақт нормасининг ҳақиқатда сарфланган вақтга нисбатини фоиздаги ифодаси.

Бундан ташқари хизмат кўрсатиш нормаси (хизмат кўрсатиладиган ишчилар сони билан ифодаланади); хизмат кўрсатиш сони нормаси (бирон-бир станок, агрегат ёки поток линиясита хизмат кўрсатиш учун зарур бўлган

ишчилар сони билан ифодаланади); бошқарувчанлик нормаси (ишлаб чиқаришнинг муайян раҳбарига бўйсинувчи ходимлар сони билан ифодаланади).

Меҳнатни ташкил этишга доир вазифаларни ҳал этишда иш вақти сарфини ҳисобга олиб туриб ҳар хил ташкилий вариантларга баҳо берилади.

Меҳнатни ташкил этишнинг у ёки бу шаклидан фойдаланиш самарадорлиги айрим операция ва бутун иш вақти фондининг структурасини ўрганиш ёрдамида текширилади. Қилинаётган таҳлил ишчининг иш куни давомида нақадар иш билан банд бўлиши, ускуналар ишини пассив кузатиш улушининг катта-кичиклиги, ускуналарга хизмат кўрсатишда қандай методлар қўлланилиши ва ҳоказолар тўғрисида ҳукм юритишга имкон беради.

Операция элементлари бўйича ҳақиқий сарфларни нормативдаги, яъни ҳисоб-китобнинг илмий методлари билан асосланган харажатлар билан таққослаш операция тизимини мақбуллаштиришга, ишни бажариш вақтидан фойдаланишни яхшилашга имкон туғдиради. Бу ҳолларда нормалаш вақт резервини аниқлашгагана эмас, балки кўп станокда ишлаш ва кўп аппаратурага хизмат кўрсатишни ҳамда касб ва функциялар ўриндошлигини жорий қилишга, ёрдамчи усулларни қисқартириш, уларнинг бажариш функцияларини ускуналарга юклаш имкониятини текширишга имкон туғдиради.

Иш кунидан тўлиқ фойдаланиш, иш жойларини ташкил этиш ва уларга хизматни яхшилаш, ходимларни илғор меҳнат усуллари ва методларига ўргатиш иши меҳнатнинг тегишли касбий нормаларини белгилаш билан албатта қўшиб олиб борилиши шарт. Ва, аксинча, илмий жиҳатдан асосланган нормалар меҳнатни рационал ташкил этишни талаб эгади.

Меҳнат нормалари ходимларнинг иш билан банд бўлиш даражасини белгилайди, иш вақтидан самарали фойдаланиш даражасига, меҳнат интизоми ҳолатига таъсир кўрсатади, ишнинг рационал суръати ва ритмини белгилашга ёрдам беради. Меҳнат нормалари, персонал сонини, уларнинг меҳнатига тўланадиган иш ҳақи микдорини белгилашга асос бўлади.

Юқорида таъкидланганларнинг ҳаммаси меҳнатни ташкил этишнинг барча йўналишлари бўйича кўриладиган тадбирларни ишлаб чиқиш ва жорий қилишда

меҳнатни нормалашнинг етакчи роли борлигини кўрсатади. Бу ишни фақат нормаларни ишлаб чиқиш методларини яхшилашдан, уларнинг асослилик даражасини оширишдан, нормалаштириладиган иш соҳаларнинг кенгайтиришдангина иборат қилиб қўйиш нотўғри бўлади. Меҳнатни нормалашни такомиллаштириш саноат корхоналари ходимларининг меҳнатини ташкил этишни яхшилаш воситаси бўлмоғи лозим. Меҳнат нормалари меҳнатни ташкил этишнинг муҳим йўналишларидан бири бўлиб, уни такомиллаштиришнинг икки муҳим вазифасини белгилаб берди. Бу вазифанинг биринчиси нормалашни татбиқ қилиш соҳасини барча чоралар билан кенгайтириб, унга барча ишчи, инженер-техник ходимлар ва хизматчилар меҳнатига киритиш керак. Бу вазифанинг иккинчиси эса, нормалашнинг илмий ва амалий даражасини юксалтиришни кўзда тутадики, нормалар меҳнатни ташкил этишни кенг жорий қилиш ишига катта ёрдам кўрсатсин.

Бу вазифаларни ҳал этиш меҳнатни нормалашни ишлаб чиқиш методларини такомиллаштиришга, норматив ишларининг янада ривожлантирилишига боғлиқдир.

Меҳнатни нормалаш услубларини такомиллаштириш ва уни қўлланиш соҳасини кенгайтириш иши меҳнатни ташкил этишниннг муҳим қоидаларига асосланган ва уни кенг жорий этилишига ёрдам бериши лозим.

Меҳнатни нормалашни такомиллаштириш, унинг илмий-амалий даражасини юксалтириш ва уни татбиқ қилиш соҳасини кенгайтириш ғоят катта аҳамиягга эгадир, чунки ҳали айрим корхоналарда тажриба-статистик нормалар салмоғи катта бўлиб, бу нормалар чуқур таҳлил асосида ишлаб чиқилган эмас. Ҳолбуки ишловчилар сони ва тизимини тўғри белгилаш, уларни тўғри жой-жойига қўйиш, моддий ва маънавий рағбатлантиришнинг энг мувофиқ формаларини танлаш илмий жиҳатдан асосланган нормалашга боғлиқдир.

Меҳнат сарфининт ҳар жиҳатдан асосланган нормаларидан фойдаланиш корхонада иш кучларини тўғри жой-жойига қўйиш билан боғлиқ бир қанча масалани ҳал этишда катта аҳамият касб этади. Бундай масалалар жумласига, масалан, қуйидагалар киради:

1) Иш ҳажмини эътиборга олиб ходимларни индивидуал тартибда иш жойларига қўйиш ва иш участкаларини белгилаш. Бунда ҳар бир ишчи бутун иш кунида иш билан таъмин этилади;

2) касблар ўриндошлиги масаласи. Буни ҳал этиш учун дастлаб ўриндош қилинадиган ишлар меҳнат сарфининг асосли нормаларидан фойдаланиш, иш кунининг ҳар хил пайтларида ходимларнинг асосий иш билан банд бўлиш даражасини ўрганиш асосида белгилаб чиқиш талаб этилади

Юқорида таъкидланганлардан келиб чиқиб, меҳнатни нормалаш меҳнатни ташкил этишга жиддий таъсир кўрсатади, деган хулоса чиқариш мумкин.

Х У Л О С А ВА Т А К Л И Ф Л А Р.

Меҳнатни илмий асосида ташкил этишнинг зарурлиги объектив равишда мавжуд бўлган ва доимий равишда ривожланиб борувчи категориялар: меҳнат тақсимоти ва кооперацияси билан боғлиқдир. Меҳнат тақсимотининг чегаралари муҳим аҳамиятга эга бўлиб, уларнинг бузилиши одатда меҳнат унумдорлигининг, маҳсулот таннархи ва шу кабиларнинт ўзгаришига олиб келади.

Кейинги вақтларда меҳнатни илмий асосида ташкил этиш соҳасидаги тадбирларнинг аҳволи бирмунча ёмонлашди ва бир қадар орқага кетиш содир бўлди. Бу нарса меҳнат унумдорлигининг пасайишида, маҳсулот сифатининг, товарлар, хизматлар сифатининг ёмонлашувида, иш вақти бекор исроф бўлишининг ортишида ходимлар, касб тайёргарлигининг пасайиб кетишида ва шу кабиларда намоён бўлди. Шу сабабли ҳам меҳнатни илмий ташкил этиш соҳасидаги билимларнинг мунтазамлиги айниқса муҳимдир. Меҳнатни илмий асосида ташкил этиш билан уни нормалаш чамбарчас боғлиқдир. У меҳнат ва ишлаб чиқаришни бошқариш соҳасидаги фаолиятидан иборатдир.

Фермер хўжалигида вақт, ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш ва бошқарувчанлик каби меҳнат нормаларини тўғри қўллаш ва уни такомиллаштириш меҳнатни илмий асосида ташкил этиш самарадорлигини оширишга олиб келади.

Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида меҳнатни илмий асосида ташкил этишнинг иқтисодий смарадорлигини аниқлаш тўпланган маълумотларни тахлил этиш асосида қуйидаги фикр-мулохазаларга ва хулосаларга келдик.

1. Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигининг табиий-иқлим шароити пахта етиштириш учун қулай ҳисобланади.

2. Олтинкўл туманидаги « Пароқ водий алиплари » фермер хўжалигида иш юритишнинг ташкилий-иқтисодий асосларини яхши ўзлаштирилганлиги,

охирги йилларда контрактация шартномаларини тўлиқ бажараётганлиги, хўжаликда суғорма сувларидан самарали фойдаланиш, тупроқ унумдорлигини ошириш бўйича амалга оширилаётган ишлар, хўжаликни дебиторлик ва кредиторлик қарзларининг меъёрдан ошмаганлиги ва уларнинг натижасида 23.7% лик рентабелликка эришаётганлиги ижобий натижаларни таъминламоқда.

2.Жумладан, « Пароқ водий алиплари » фермер хўжалигида пахта- ғалла етиштиришда 2012-2014 йилларда иқтисодий самарадорлик бир оз яхшиланган. Буни биз якуний иқтисодий самарадорлик кўрсаткичи бўлган рентабеллик даражасидан кўришимиз мумкин. Рентабеллик ошишининг омили – бу ялпи маҳсулотнинг ишлаб чиқариш ҳаражатларига нисбатан устун даражада ўсганлигидир. Рентабеллик даражаси таҳлил этилаётган даврда 19.0% дан 23.7%га ўзгарган. Аммо бу кўрсаткич ҳозирги бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида кенгайтиирлган такрор ишлаб чиқариш жараёнини таъминлай оладиган 30-35%лик даражадан анча пастдир. Юққоридаги натижалардан келиб чиқиб қуйидаги таклифларни бермоқчимиз.

1. Олтинкўл туманидаги Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида ялпи маҳсулот ҳажмини ишлаб чиқариш ҳаражатларига нисбатан устун даражада ошириш учун дастлаб ишчи ва хизматчиларни махсулот ишлаб чиқариш учун белгиланган меъёрларни амалиётга қўллаш.

2. Хўжаликка мавжуд техника ва технолигиялардан самарали фойдаланиш учун етарлича малакали кадрларга эга бўлишни таъминлаш. Чунки хўжаликдаги янги зомонавий техника ва технолигиялардан фойдаланиш иқтисодий самарадорликни ошишига ижобий таъсир кўрсатади.

3-Фермер хўжаликларидаги иш вақтларини тартибга келтириш натижасида уларга тўланадига иш хақларини қайтадан кўриб чиқиш,жумладан ишчи ва хизматчиларга тўланадиган иш хақини маълум бир қисмини электрон пуллари орқали амалга оширишни йўлга қўйиш.

4.Фермер хўжалигидаги ишлаб чиқариувчилар иш усулларни илмий асосида такил қилиш ва уларни амалиётга боғлаш.

5-Хўжаликка махсус маълумотли кадрларни ҳам ишга жалб қилиш лозим.

Юқоридаги барча чора-тадбирларни ўзида жамлаган ҳолда Пароқ водий алиплари фермер хўжалигида мехнатни илмий асосида такил этиш натижасида иқтисодий самарадорликни яна 20-22% гача ошириш мумкин. Бунинг учун юқорида тавсия қилинган тадбирларни ўзида жамлаган фермер хўжалиги ривожлантириш дастури тузиш тавсия этилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Т. Ўзбекистон 2003 йил.
2. Ўзбекистон Республикасининг Ер Кодекси. Ўзбекистон Республикасида тадбиркорлик тўгрисидаги қонун ҳужжатлари. 1-китоб. – Т.: 1999.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Фермер хўжалиги тўғрисида»ги қонуни. «Халқ сўзи». 2004 йил 27 август.
4. Ўзбекистон Республикасининг Давлат ер кадастри тўгрисдаги қонуни Ўзбекистон Республикасида тадбиркорлик тўгрисидаги қонун ҳужжатлари. 3-китоб. – Т.: 1999
5. Ўзбекистон Республикасининг «Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий ҳуқуқий базаси тўғрисида»ги Қонуни. 1998 йил 29 август.
6. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси. Т.: 1996.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 24 мартдаги ПФ-3226 сонли фармони «Қишлоқда ислоҳотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим йўналишлари тўғрисида». Халқ сўзи. 2003 йил 25 март
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 27 октябрдаги «2004-2006 йилларда фермер хўжаликларини ривожлантириш концепцияси тўғрисида»ги фармони. Халқ сўзи. 2003 йил 28 октябр.
9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 30 октябрдаги 476-сонли «2004-2006 йилларда фермер хўжаликларини ривожлантириш концепциясини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори. Халқ сўзи. 2003 йил 31 октябр.
10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 24 декабрдаги 607-сонли «2005-2007 йилларда фермер хўжаликларини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори. Халқ

сўзи. 2004 йил 24 декабр.

11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 21 октябрдаги ПФ-4041 сонли «Озиқ-овқат экинлари экиладиган майдонларни оптималлаштириш ва уларни етиштиришни кўпайтириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони. Халқ сўзи, 22.10.2008
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 6 октябрдаги ПФ-3077-сон «Фермер хўжаликлари фаолиятини юритишда ер участкалари миқдорини мақбуллаштириш чораларини кўриш юзасидан таклифлар ишлаб чиқиш бўйича махсус комиссия ташкил этиш тўғрисида»ги Фармойиши.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 22 октябрдаги "Фермер хўжаликлари тасарруфидаги ер участкалари майдонларини янада мақбуллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-3287 сонли Фармойиши.
14. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг 1999 йил 5 февралдаги 54-сонли қарорида тасдиқланган «Маҳсулотлар (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш ҳаражатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисидаги Низом».
15. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида шартномавий муносабатларни такомиллаштириш ва мажбуриятларнинг бажарилиши учун томонларнинг жавобгарлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» қарори (2003 йил 4 сентябр 383-сон).
16. И.Каримов«Ўзбекистон – бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли». Т.: Ўзбекистон 1993 й.
17. И.Каримов«Ўзбекистоннинг[66] сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари Т., Ўзбекистон. 1995 йил
18. И.Каримов«Ўзбекистон буюк келажак сари» Т., Ўзбекистон, 1998.
19. И.Каримов. Барқарор тараққиётга эриш устивор вазифа. Т Ўзбекистон 1998.

20. И.Каримов«Ўзбекистон иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш йўлида» Т.: Ўзбекистон. 1995 йил
21. И.Каримов«Деҳқончилик тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи» Т.: Ўзбекистон. 1998 йил
22. И.Каримов«Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Узбекистон шароитида уни бартарф этишнинг йўллари ва чоралари». Т.: Ўзбекистон. 2009 йил
23. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг 2008 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилда иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштиришнинг энг мухим устивор йўналишларига бағишланган Вазирлар Махкамаси мажлисидаги маърузаси «Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш – давр талаби» Халқ сўзи 14.02.2009 йил.
24. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг 2009 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2010 йилда иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштиришнинг энг мухим устивор йўналишларига бағишланган Вазирлар Махкамаси мажлисидаги маърузаси «Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир» Халқ сўзи 29.01.2010.
25. Ўзбекистон республикаси президенти И.Каримовнинг 2010 йилда мамлакатни ижтимоий- иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2011йилда иқтисодийислохатларни чуқурлаштиришнинг энг мухим устивор йўналишларига боғишланган Вазирлар Махкамаси мажлисидаги ма\рузаси «Барча режа ва дастуримиз ватанимиз тақиётини юксалтириш халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади » Халқ сўзи .21.01.2011.
26. Президент Ислом Каримовнинг 19 январда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йилда республикани ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунларига ва 2012 йилда иқтисодиётни

барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим устувор вазифаларига бағишланган маърузаси.19.01.2012й.
27. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси 18.01.2014 00:28
28. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг 2015-йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир маърузаси
29. Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси Қабул Қилинганининг 22-Йиллигига Бағишланган Тантанали Маросимдаги Маърузаси 05.12.2014
30. Қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришга доир қонун ва меъёрий хужжатлар тўплами. (1-2 қисм). Тошкент 1998 йил.
31. О.Зокиров, А.Пардаев. Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти (дарслик). Т.: 2005
32. О.Зокиров, А.Абдуллаев, Ш.Зокиров. Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти. (ўқув қўлланма). Олтинкўл, 2002.
33. А.Абдуғаниев. Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти (дарслик). Тошкент, 2004.
34. Ш.Зиёвутдинов. Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти (ўқув қўлланма). Тошкент, 2004.

35. Жўраев Ф. Қишлоқ хўжалиги корхоналарида ишлаб чиқаришни ташкил этиш. (дарслик) . Т.: 2004.
36. А.Исмоилов, О.Муртазаева. Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти (дарслик). Т.: 2002.
37. С.С.Ғуломов. Менежмент. – Т.: «Мехнат», 1997.

38. М.Шарифхўжаев, Ё.Абдуллаев. Менежмент. – Т.: «Молия», 2003.
39. А.Жабриев, Н.Зугуров. Менежмент. – Самарқанд: 2001
40. Б.Салимов, К.Ҳамдамов. Дехқон ва фермер хўжаликлари иқтисодиёти (ўқув қўлланма) Тошкент 2004 йил. й.
41. Бакетт.М. Фермер хўжалигини ташкил этиш ва бошқариш (дарслик) Тошкент «Мехнат» 1998 йил.
42. О.Олимжонов ва б. Фермерлик фаолиятининг ҳуқуқий ва молиявий асослари. Т. «Университет», 2005.
43. O’.P.Umrzaqov va b. Fermer xo’jaligi iqtisodiyoti. – T.:”Iqtisod-moliya” 2007.
44. O’.P.Umrzaqov, A.J.Toshboyev, J.Rashidov, A.A.Toshboyev. Qishloq xo’jaligi iqtisodiyoti va menejmenti. – T.: “Iqtisod-moliya”, 2009.
45. M.Mirzaabdullaeva. Fermer xo’jaligi faoliyatini huquqiy tartibga solish. – T.: Yangi asr avlodi, 2010.
46. Ш.Шодмонов. Иқтисодиёт назарияси. – Т.2010.
47. Қ.Х.Абдурахмонов.Мехнат иқтисодиёти ва социалогияси -Т.2012
48. Қ.Х.Абдурахмонов.Мехнат иқтисодиёти.Исон тарққиёти -Т.2013
49. А.Абдуллаев ва б. Бизнес режа. – Т.: «Молия» 2002.
50. Б.Салимов ва б. Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисодиёти. – Т.:ТДИУ, 2004
51. Р.Хакимов ва б. Агросаноат мажмуи иқтисодиёти. – Т.:ТДИУ, 2004
52. Б.Салимов ва б. Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти. – Т.:ТДИУ, 2004.
53. О.Яқубжонов. С.Турсунов. Ўсимликшунослик. -Т.2008
54. А.Хамидов. Қишлоқ хўжалиги машиналари. -Т. 1996
55. Олтинкўл туманидаги Парқ водий алиплари фермер хўжалигининг 2010-2012 йиллардаги бизнес режалари, йиллик ҳисоботлари ва бошқа маълумотлар.
56. www.ziyonet.uz – Ўзбекистон ОЎМТВ қошидаги электрон кутубхона.
57. www.agro.uz -Ўзбекистон қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги веб-сайти

58.www.stat.uz – Ўзбекистон Республикаси статистика давлат қўмитаси.